

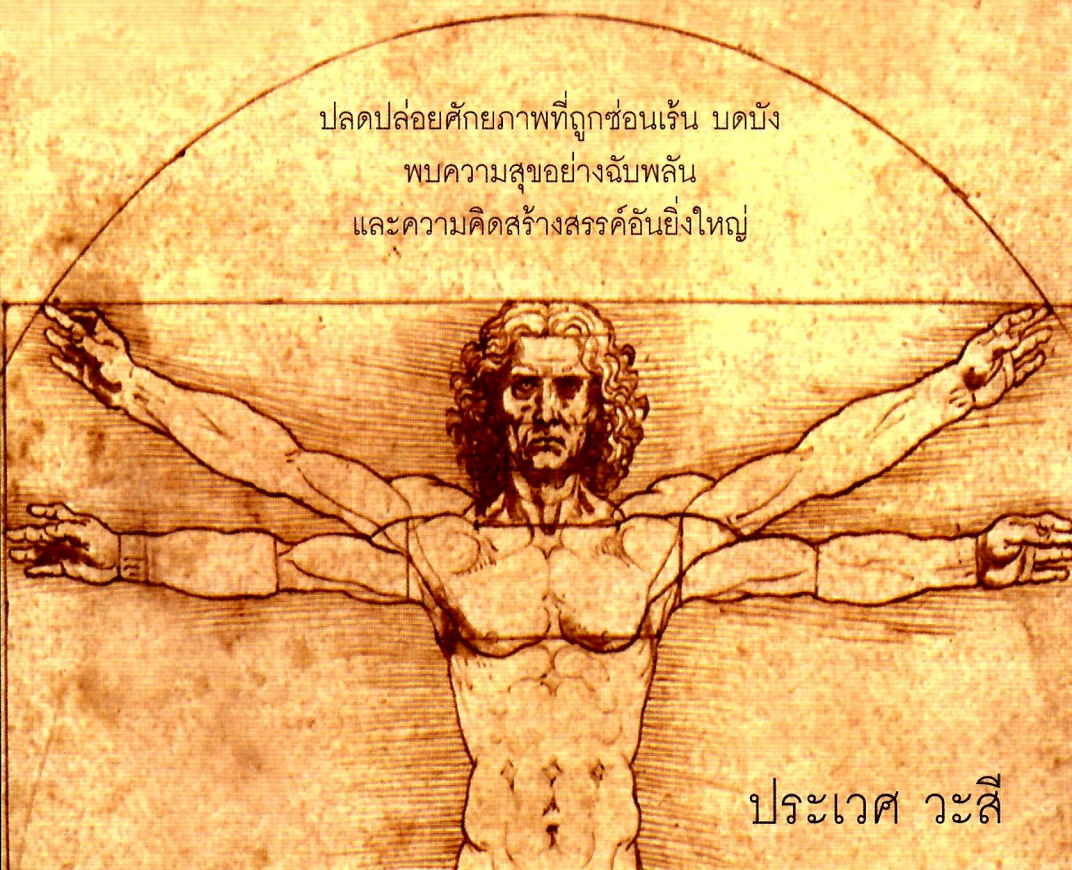

ศักดิ์ศรี

แห่งความเป็นคน

ศักยภาพแห่งความสร้างสรรค์

ปลดปล่อยศักยภาพที่ถูกซ่อนเร้น บดบัง
พบความสุขอย่างฉับพลัน
และความคิดสร้างสรรค์อันยิ่งใหญ่

ประเวศ วะสี

ศักดิ์ศรี

แห่งความเป็นคน

ศักยภาพแห่งความสร้างสรรค์

ประเวศ วะสี

ศักดิ์ศรีแห่งความเป็นคน ศักยภาพแห่งความสร้างสรรค์

ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี

ชุด การส่งเสริมความรู้ด้านสิทธิมนุษยชน ชุดที่ ๑
พิมพ์ครั้งที่ ๔ (ภาษาไทย) กันยายน ๒๕๕๕ จำนวน ๒๐,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๕ (ภาษาไทยและอังกฤษ) กันยายน ๒๕๕๕ จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม
เลขมาตรฐานสากล ๙๗๘-๖๑๖-๒๓๕-๐๖๓-๔

จัดพิมพ์โดย

มูลนิธิสธารณสุขแห่งชาติ (มสช.) ร่วมกับ
สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ
โดยการสนับสนุนของ
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

รูปเล่ม วัฒนสินธุ์ สุวรรตานนท์

พิมพ์ที่ บริษัท ทีคิว พี จำกัด

คำนำ

สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติได้พิมพ์เผยแพร่หนังสือฉบับภาษาไทย เล่มนี้ครั้งแรก ในปี พ.ศ.๒๕๔๕ (ก่อนหน้านี้ ได้มีการจัดพิมพ์มาแล้ว ๓ ครั้ง) และในโอกาสที่ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (กสม.) เป็นเจ้าภาพการประชุมของสถาบันสิทธิมนุษยชนแห่งชาติในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก ครั้งที่ ๑๖ ซึ่งเน้นสิทธิในการพัฒนาและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และการพัฒนา ทางสำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติโดยความร่วมมือของมูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ และโดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ จึงได้จัดแปลหนังสือเป็นภาษาอังกฤษขึ้นเพื่อใช้ประกอบการประชุมครั้งนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เพื่อประกอบการกล่าวปาฐกถาำนำเรื่อง “สิทธิมนุษยชน ศักดิ์ศรีและความเท่าเทียมของคน” โดยศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี

สาระสำคัญของหนังสือเล่มนี้อยู่ที่การเข้าใจศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ซึ่งอยู่เหนือกว่าเรื่องของวัตถุ และมนุษย์ทุกคนควรและสามารถสร้างจิตสำนึกของความเป็นคน โดยการเคารพ

คุณค่าของตนเองและเคารพความเป็นคนของผู้อื่น ซึ่งเป็นศักยภาพอันมหาศาลที่ซ่อนเร้นอยู่ การปลดปล่อยจิตใจของตนเองจากความคับแคบด้วยเหตุประการต่างๆ ให้เป็นอิสระ และเชื่อมโยงกับธรรมชาติที่จะทำให้มนุษย์ได้สร้างสรรค์สูงสุดเต็มตามศักยภาพของความเป็นมนุษย์ ซึ่งหากสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้น จะเป็นพลังขับเคลื่อนอันยิ่งใหญ่ที่จะนำมนุษยชาติไปสู่อิสรภาพ ความดี ความงาม ความสุข มิตรภาพ ศานติภาพ และการพัฒนาอย่างยั่งยืน

สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติขอขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี ที่ให้ความกรุณามาเป็นองค์ปาฐกกล่าวเปิดการประชุม รวมทั้งอนุญาตให้แปลหนังสือที่มีคุณค่ายิ่งฉบับนี้ มา ณ โอกาสนี้

สุดท้ายนี้ ขอขอบคุณ ร.ศ. ดร. วีระ สมบูรณ์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และคณะผู้แปล ซึ่งได้ช่วยถอดความหนังสือฉบับนี้เป็นภาษาอังกฤษให้เสร็จสมบูรณ์อย่างดียิ่งเยี่ยม แม้จะมีเวลาที่จำกัด

สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

กันยายน ๒๕๕๔

คำอนุโมทนา

สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

ศีลธรรมพื้นฐานคือการเคารพศักดิ์ศรีและคุณค่าแห่งความเป็น
คนของคนทุกคนอย่างเท่าเทียม

การเคารพศักดิ์ศรีและคุณค่าความเป็นคนเป็นฐานที่มาของ
ความดีทั้งปวงในสังคม เช่น สิทธิมนุษยชน ประชาธิปไตยที่แท้จริง
ความเสมอภาค ความยุติธรรมในสังคม การพัฒนาที่เอาคนเป็นตัวตั้ง
การศึกษาที่คำนึงถึงความเป็นมนุษย์ การรักษาฐานทรัพยากรและ
การใช้อย่างเป็นธรรม การแก้ไขความยากจน ฯลฯ

ถ้าปราศจากศีลธรรมพื้นฐานแห่งการเคารพศักดิ์ศรีและคุณค่า
ความเป็นคนของคนทุกคนอย่างเท่าเทียมกันแล้ว สังคมไม่สามารถ
พัฒนาไปสู่ความเจริญอย่างแท้จริงได้ สิทธิมนุษยชนนั้นมีฐานมาจาก
ศีลธรรมพื้นฐานนี้ จึงเป็นฐานของความดีงามในสังคมทั้งปวง ดังกล่าว
ข้างต้น เช่น ประชาธิปไตย ความเสมอภาค ความยุติธรรมในสังคม
การศึกษา เศรษฐกิจ การอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรอย่างเป็นธรรม
ระบบสาธารณสุข เป็นต้น

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ จึงมีภารกิจที่สำคัญ
อย่างยิ่งที่จะทำให้ความถูกต้องหรือศีลธรรมเข้าไปเป็นฐานของการ

พัฒนาทั้งปวง โดยเบื้องลึกที่สุดคนในชาติต้องมีจิตสำนึกใหม่ เป็นจิตสำนึกที่เห็นความสำคัญในความเป็นมนุษย์ของเพื่อนมนุษย์ทุกคน จิตสำนึกทางศีลธรรมพื้นฐานนี้จะปลดปล่อยมนุษย์ไปสู่อิสรภาพและเกิดความสุขความเจริญอย่างแท้จริง

ขออนุโมทนาในการที่นายแพทย์ชูชัย ศุภวงศ์ เลขาธิการคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ดำริที่จะพิมพ์หนังสือเล่มนี้ของสำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน เพื่อแจกจ่ายไปอย่างกว้างขวาง เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการกระตุ้นจิตสำนึกในเรื่องศักดิ์ศรีของความเป็นคนและศักยภาพแห่งความสร้างสรรค์ของเพื่อนมนุษย์

ประเวศ วะสี

๑๗ มิถุนายน ๒๕๔๕

อารัมภบท

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ เป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้นตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ มาตรา ๑๙๙ และ มาตรา ๒๐๐ และพระราชบัญญัติคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ โดยมีคณะกรรมการฯ ๑๑ ท่าน ทำหน้าที่ในการรับเรื่องราวร้องทุกข์และตรวจสอบการละเมิดสิทธิมนุษยชน ทำการไกล่เกลี่ยหรือเสนอมาตรการในการแก้ไขที่เหมาะสม อีกทั้งมีหน้าที่ต้องเสนอแนะนโยบายและข้อเสนอในการปรับปรุงกฎหมายต่อรัฐสภาและคณะรัฐมนตรี เพื่อส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชน ภารกิจที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การส่งเสริม การศึกษา วิจัย และการเผยแพร่ความรู้ด้านสิทธิมนุษยชน

เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในสังคมถึงหลักการแนวคิด ตลอดจนแนวทางในการปฏิบัติด้านสิทธิมนุษยชนอย่างกว้างขวาง สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ จึงได้จัดพิมพ์หนังสือชุด การส่งเสริมความรู้ด้านสิทธิมนุษยชนขึ้น และหนังสือ “ศักดิ์ศรีแห่งความเป็นคน ศักยภาพแห่งการสร้างสรรค์” เป็นหนึ่งในหนังสือชุดการส่งเสริมความรู้ดังกล่าว โดยได้รับความอนุเคราะห์จาก

สำนักพิมพ์หมอชาวบ้านและศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี
มอบต้นฉบับให้นำมาจัดพิมพ์เผยแพร่

สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติหวังเป็นอย่างยิ่ง
ว่าสาระจากหนังสือเล่มนี้จะมีส่วนสร้างเสริมวัฒนธรรมสิทธิมนุษยชน
ในสังคมไทยไม่มากนักน้อย จนในที่สุดวิถีชีวิตของผู้คนในแผ่นดินเป็นวิถี
แห่งความเอื้ออาทรต่อมนุษยชาติ ตลอดจนให้ความเคารพต่อคุณค่า
และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ โดยเฉพาะต่อคนเล็กคนน้อยในสังคมไทย

สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

คำนำ

(ในการจัดพิมพ์ครั้งที่ 3)

สมองของมนุษย์เป็นโครงสร้างที่วิจิตรพิสดารที่สุดในสรรพสิ่ง
ทั้งหลายในจักรวาล เหตุนี้ทำให้มนุษย์ต่างจากสัตว์ทั้งๆ ที่ก็เป็นสัตว์
ชนิดหนึ่ง

สมองของมนุษย์ทำให้มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีศักยภาพสูงยิ่ง แต่
ศักยภาพนี้ซ่อนเร้นเหนือถูกบดบังอยู่ ทำให้มนุษย์ไม่รู้จักและสามารถ
เอาศักยภาพที่ซ่อนเร้นอยู่ขึ้นมาใช้ได้เต็มที่ ทำให้เกิดความเศร้าหมอง
ไม่มีศักดิ์ศรี มีความทุกข์ ก่อความทุกข์ให้ตัวเอง ก่อความทุกข์ให้กัน
และกัน ทำลายสิ่งแวดล้อม ก่อให้เกิดความแตกกระจายทางสังคม
อันรวมเป็นวิกฤติการณ์ของมนุษย์หรือวิกฤติการณ์ของโลก

หนังสือเล่มนี้แต่งขึ้นด้วยความปรารถนาที่จะช่วยให้เพื่อนมนุษย์
ได้ค้นพบศักดิ์ศรีของความเป็นคน และศักยภาพอันยิ่งใหญ่แห่งความ
สร้างสรรค์ของตนเอง

มีผู้อ่านไปบ้างแล้วบางคนบอกกลับมาว่า เขาอ่านหนังสือเล่มนี้
แล้วช่วยให้เขาพบ “ความสุขอย่างฉับพลัน” นั่นคือวัตถุประสงค์ของ
หนังสือนี้ที่ผู้เขียนมีความเชื่อว่าการเรียนรู้ที่ทำให้ผู้เรียนพบความสุข
ฉับพลัน (instant happiness) และความสร้างสรรค์ (creativity)

อันยิ่งใหญ่ สิ่งนี้จะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อมนุษย์หลุดจากความคับแคบไป
เชื่อมกับธรรมชาติ หรือความจริงอันกว้างใหญ่ไพศาล

การเรียนรู้ทุกวันนี้ไปติดอยู่ในความคับแคบ มนุษย์จึงไม่พบ
อิสรภาพหรือความสุข ควรจะมีการปฏิรูปการเรียนรู้ใหม่ ให้มนุษย์
สามารถเข้าถึงธรรมชาติหรือความจริงที่เชื่อมโยงกันทั้งหมดอย่างยิ่งใหญ่
เป็นเบื้องต้น การเรียนรายละเอียดเป็นเบื้องต้นไป แต่สามารถ
โยงกลับมาสู่ภาพรวมหรือบูรณาการได้ตลอดเวลา

ทุกวันนี้การเรียนเริ่มต้นโดยเรียนแบบแยกย่อยและซอยลงไป
โดยไม่เห็นภาพรวม เมื่อไม่เห็นภาพรวมจึงไม่สามารถโยงกลับได้
การเรียนแบบนี้จึงทำให้มนุษย์มี “ปัญญาแตก” หรือ “ปัญญาสั้น” รู้คิด
ชนิดที่แตกเป็นเสี่ยงๆ เกิดความอึดอัดขัดข้อง หรือเรียนเพื่อติด
ทำให้ขาดอิสรภาพ ความงาม ความสุข และความสร้างสรรค์ ที่จริง
“ปัญญาแตก” หรือ “ปัญญาสั้น” ไม่ใช่ปัญญา เพราะปัญญาต้องยาว
ที่สามารถเชื่อมโยงสิ่งต่างๆ ได้

ขอให้ช่วยกันทำความเข้าใจเรื่องการเรียนรู้ ขอให้เรื่องการเรียนรู้
หรือเรื่องปัญญาเป็นกระแสหลักในสังคม ขณะนี้เป็นไปได้แล้วที่มนุษย์
ทุกคนทั้งโลกจะมีการเรียนรู้ที่ดี และประสบอิสรภาพ ความงาม
มิตรภาพ และสันติภาพ อันจะเป็นการอภิวัฒน์ของมนุษยชาติ

ขอให้ผู้อ่านทุกคนได้ประสบพรดังกล่าว

ประเวศ วะสี

๑๐ . ๐๒ . ๓๘

สารบัญ

๑. ความเป็นมนุษย์	๑๓
๒. สมองใหญ่ ใจเล็ก	๑๙
๓. การปลุกศักดิ์ศรีแห่งความเป็นคน และศักยภาพแห่งความเป็นมนุษย์	๓๑
๔. จิตใหญ่ (มหัตจิต)	๓๕
๕. มรรควิธี ๔ ประการในการขยายจิตให้ใหญ่	๔๑
สรุป	๕๙

เรื่องที่สำคัญที่สุดของมนุษยชาติคือ
การส่งเสริมให้คนทุกคนสามารถพัฒนา
ศักยภาพแห่งความเป็นมนุษย์ได้เต็มที่
กุญแจของความสุข ศานติสุข
และการพัฒนาอย่างยั่งยืนอยู่ที่ตรงนี้

๑. ความเป็นคน

“มนุสโสลี”

“คุณเป็นคนหรือเปล่า”

คงไม่มีใครตอบว่า “เปล่า ไม่ได้เป็น”

และที่ตอบนั้นคงจะนึกถึงรูปร่างหน้าตาว่าเป็นคน แต่คนก็เป็นสัตว์ชนิดหนึ่ง หรือมีวิวัฒนาการมาจากสัตว์ แล้วอะไรในความเป็นมนุษย์หรือในความเป็นคน ที่ทำให้คนต่างจากสัตว์ โปรดสังเกตคำที่ต่างกันนิดหน่อย แต่แตกต่างกันมากมายโดยความหมาย ตอนต้นใช้คำว่า “เป็นคน” ตอนหลังใช้คำว่าความเป็นคน

มีคนสร้างวลีขึ้นมาชุดหนึ่งที่เรียกว่า กิน ชี ปี่ นอน ซึ่งใช้อธิบายพฤติกรรมพื้นฐานของสัตว์ คือมีการกิน การขบถ่าย การสืบพันธุ์ และการพักผ่อน ถ้ามนุษย์มีพฤติกรรมเพียง กิน ชี ปี่ นอน ก็ไม่แตกต่างจากสัตว์ นี่จะเห็นได้ว่าลักษณะทางชีววิทยาทั้งที่เป็นร่างกายและพฤติกรรม มนุษย์ไม่ต่างจากสัตว์ เพราะฉะนั้นที่เรียกว่า “ความเป็นมนุษย์” หรือ “ความเป็นคนนั้น” จะต้องมียะไรที่ทำให้คนแตกต่างจากสัตว์อย่างสำคัญ

“ความเป็นมนุษย์” หรือ “ความเป็นคนนั้น” นี่คืออะไร

ในช่วงประวัติศาสตร์ของมนุษย์ มนุษย์เป็นสัตว์มากกว่ามีความเป็นคน ความเป็นคนเกิดขึ้นเมื่อใด และอาศัยอะไรที่บอกว่ามีความเป็นคนอันต่างจากความเป็นสัตว์

ความรู้ทางวิทยาศาสตร์บอกเราว่า จักรวาลเกิดขึ้นจากการระเบิดตุมใหญ่ (Big Bang) ของพลังงานที่อัดแน่นในจุดเล็กมากเมื่อประมาณ ๑๕,๐๐๐ ล้านปีมาแล้ว โลกมีอายุประมาณ ๔,๕๐๐ ล้านปี สิ่งมีชีวิตต่างๆ เกิดขึ้นก่อนมนุษย์ช้านาน อย่างไดโนเสาร์ ซึ่งสูญพันธุ์ไปก่อนที่จะมีมนุษย์ตั้ง ๕๐-๖๐ ล้านปี มนุษย์เพิ่งปรากฏบนโลกนี้เมื่อ ๑-๒ ล้านปีมานี้เอง และมีชีวิตเช่นเดียวกับสัตว์อยู่ช้านาน

สิ่งที่มนุษย์ต่างจากสัตว์อย่างชัดเจนคือรู้จักทำเครื่องมือ สัตว์ทำเครื่องมือไม่เป็น นอกจากลิงบางตัวใช้ไม้กระทุ้งๆ อะไรนิดหน่อย เทคโนโลยีทำให้สังคมมนุษย์เปลี่ยนแปลงไปเร็วมาก สัตว์ไม่มีเทคโนโลยี สังคมของสัตว์จึงไม่ค่อยเปลี่ยนแปลงเท่าใด

เทคโนโลยีหมายถึงการประยุกต์ใช้ความรู้ แต่ถ้าจะบอกว่าความเป็นมนุษย์อยู่ที่การสร้างและการใช้เทคโนโลยี ก็คงจะไม่เป็นที่ยอมรับกัน ดังจะเห็นได้จากพระราชดำรัสของสมเด็จพระบรมราชชนก ที่ทรงมีต่อนักศึกษาแพทย์ว่า

“ฉันไม่ได้ต้องการแค่ให้เธอเป็นแพทย์เท่านั้น แต่ต้องการให้เธอเป็นคนด้วย”

แพทย์นั้นเป็นที่รู้กันว่ามีเทคโนโลยีเพียบเท่าเดียว แต่การเป็นคนมีอะไรมากกว่านั้น หรือมีอะไรที่ “สูงส่ง” กว่านั้น

นี้แปลว่าในความเป็นมนุษย์หรือในความเป็นคนนั้นต้องมีอะไรที่ “สูงส่ง”

แล้วที่ว่าสูงส่งนี้มีอะไรสูง ถ้าจะว่าการมีเงินมาก หรือมีความงามมาก หรือมียศมาก ทำให้มีความเป็นมนุษย์มาก ก็คงจะไม่มีใครยอมรับ

ความเป็นมนุษย์จึงเป็นอะไรที่มีคุณค่าสูงส่ง ที่ไม่ใช่เงิน ไม่ใช่ความงามของร่างกาย ไม่ใช่ยศ

เงิน ความงามของร่างกาย และยศจัดเป็นกามหรือวัตถุ

คุณค่าอันสูงส่งของความเป็นมนุษย์ไปเหนือวัตถุ เมื่อไม่ใช่วัตถุก็ต้องเป็นนามธรรม

มิติทางนามธรรมหรือระบบคุณค่านี้เองที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับความเป็นมนุษย์

เพราะสัตว์ไม่มีนามธรรม สมองของสัตว์มีแต่ธรรมชาติที่เป็นวัตถุล้วนๆ สัตว์จึงไม่มีบาปบุญคุณโทษ คงมีแต่ธรรมชาติล้วนๆ

มนุษย์ในเบื้องต้นที่มีสมองยังไม่เจริญ ยังมีสภาพเป็นสัตว์ ยังไม่เกิดมิติทางนามธรรมหรือระบบคุณค่า ต่อเมื่อสมองเจริญถึงขนาด (คำว่า เจริญถึงขนาด หมายถึงทั้งทางกายภาพและทางหน้าที่) จึงเกิดมิติทางนามธรรมหรือระบบคุณค่าขึ้น ทำให้ไปพ้นความเป็นสัตว์ มีความเป็นมนุษย์หรือความเป็นคนเกิดขึ้น

มิติทางนามธรรมหรือระบบคุณค่าจึงเป็นคุณสมบัติพิเศษของมนุษย์

ถ้าใครไม่มีมิตินี้ หรือมีแล้วสูญเสียไป ก็เท่ากับไม่มีความเป็นมนุษย์ หรือสูญเสียความเป็นมนุษย์ไป

สมองของมนุษย์เป็นโครงสร้างที่วิจิตรพิสดารที่สุดในจักรวาล ทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์อื่นๆ เพราะสมองอันมีสมรรถนะมาก มนุษย์จึงมีศักยภาพไม่มีที่สิ้นสุด ในขณะที่สัตว์ไม่มีความดีความชั่ว มีแต่ธรรมชาติล้วนๆ

สมองของมนุษย์ทำให้มนุษย์มีนามธรรมที่ล่วงเลยวัฏธรรม จึงเกิดมีความดีความชั่วขึ้น มนุษย์ที่บรรลुความดีเป็นผู้ที่มีศักดิ์ศรี แห่งความเป็นคนสูงสุด เรื่องนี้จะเห็นได้ชัดเจนว่า เมื่อโยคีเจ้าชาย สิทธิตะทรงบรรลุนุตรสัมมาสัมโพธิญาณนั้น บรรยายกันว่ามี ความสิ้นสะเทือนไปทั่วโลกธาตุหรือทั้งจักรวาลทีเดียว การที่คนๆ หนึ่งบรรลुปัญญาที่ทำให้ฟังตนเองได้โดยสมบูรณ์นั้น เป็นเรื่องที่ยิ่งใหญ่มากจนจักรวาลทั้งจักรวาลสิ้นสะเทือนและเรื่องที่บรรยาย กันว่าเทวดา พระอินทร์ พระพรหม ก็มาเคารพบูชาพระพุทธเจ้านั้น ก็เพื่อแสดงศักดิ์ศรีของมนุษย์ที่บรรลุความดี ว่าแม้แต่เทพหรือ พระเจ้าก็ยังต้องบูชา

มนุษย์มีศักยภาพและมีศักดิ์ศรีถึงเพียงนี้

ในมนุษย์แต่ละคนจึงมีธรรมชาติหรือศักยภาพอันยิ่งใหญ่ ซ่อนเร้นอยู่ ศักยภาพอันนี้สามารถทำให้มนุษย์บรรลุความเป็นมนุษย์ ที่สมบูรณ์ มีจิตใจที่เป็นอิสระ ประกอบไปด้วยความสุขและความ สร้างสรรค์อย่างเต็มที่ในมนุษย์มีศักยภาพอันน้อยๆ ซึ่งเป็นศักยภาพ ของมนุษย์โดยเฉพาะ สัตว์ไม่มีศักยภาพนี้ ฉะนั้นจึงอาจเรียกว่าเป็น ศักยภาพแห่งมนุษย์ หรือ ความเป็นมนุษย์ หรือความเป็นคนนั่นเอง

ทุกคนในฐานะที่เป็นคน ควรจะมีโอกาสพัฒนาให้เต็มตาม ศักยภาพของความเป็นคน แม้ใครคนใดคนหนึ่ง ไม่ว่าจะด้วยเหตุใด

ก็ตาม ไม่มีโอกาสหรือถูกทำให้ไม่มีโอกาสไปให้เต็มศักยภาพของ
ความเป็นมนุษย์ ย่อมเป็นเรื่องที่น่าเสียดายและเป็นเรื่องที่ชวนให้
สลดสังเวชยิ่งนัก

เป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดของมนุษยชาติคือ การส่งเสริมให้คน
ทุกคนสามารถพัฒนาศักยภาพแห่งความเป็นมนุษย์ได้เต็มที่ ภาวะ
ของความสุข ศานติสุขและการพัฒนาอย่างยั่งยืนอยู่ที่ตรงนี้

ทิพย์สุขหรือความสุขทางจิตวิญญาณนี้
มีผลกระทบต่อร่างกายและจิตใจอย่างใหญ่หลวง
สุขภาพหรือสุขภาพจะอย่างแท้จริงปรากฏขึ้น
จิตใจถึงความพอเพราะได้พบความสุขที่แท้จริง
และมีความกรุณาอย่างใหญ่หลวง
ที่อยากให้คนอื่นได้พบความสุขเช่นนี้บ้าง

๒. สมองใหญ่ ใจเล็ก

เพื่อจะได้เข้าใจยุทธศาสตร์หรือแนวทางที่จะเข้าไปปลดปล่อยศักยภาพที่ยิ่งใหญ่แห่งมนุษย์ที่ซ่อนเร้นอยู่ เราควรทำความเข้าใจว่าอะไรมาบดบังศักยภาพของมนุษย์

ในสภาพที่ศักยภาพแห่งความเป็นมนุษย์ไม่สามารถแสดงออกได้ลองพิจารณาดูว่าสภาพเช่นนั้นเป็นอย่างไร โดยกายภาพของสมองมนุษย์มี “สมองใหญ่” แต่สมองใหญ่ไม่ได้แปลว่าจิตต้องใหญ่ด้วย

คนที่ไม่สามารถบรรลุศักยภาพแห่งความเป็นมนุษย์ได้อยู่ในสภาพที่เรียกว่า “จิตเล็ก” กล่าวคือ สมองใหญ่แต่ใจเล็กหรือจิตเล็ก

จิตเล็ก หมายถึงจิตที่คับแคบ หรือจิตที่ถูกกักขังไว้ในที่แคบ ไม่สามารถเชื่อมโยงกับธรรมชาติอันยิ่งใหญ่ได้ ธรรมชาติมีความยิ่งใหญ่ไพศาลอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

ถ้ามนุษย์สามารถเชื่อมจิตของตนเองกับธรรมชาติอันยิ่งใหญ่ได้ก็จะมีจิตใหญ่ แต่มนุษย์มักจะมีจิตเล็ก จิตเล็กคือจิตที่ถูกกักขังอยู่ในที่แคบด้วยประการต่างๆ คือ

- จิตที่ถูกกักขังอยู่ในตัวเอง
- จิตที่ถูกกักขังอยู่ในค่านิยมทางสังคม
- จิตที่ถูกกักขังอยู่ในระบบหรือโครงสร้างของสังคม
- จิตที่ถูกกักขังอยู่ในความรู้
- จิตที่ถูกกักขังอยู่ในความคิด

เหล่านี้คือ คุณ ๕ ที่กักขังจิตไว้ให้คับแคบ เป็นจิตเล็ก กล่าวคือ

(๑) จิตที่ถูกกักขังอยู่ในตัวเอง

จิตที่ถูกกักขังอยู่ในตัวเองได้แก่จิตที่เห็นแก่ตัว จิตที่เห็นแก่ตัว ย่อมคับแคบ ต่ำ เกิดความโลภ เกลียด โกรธ กลัว จ้วงเจียอยู่อย่างนั้น จิตที่เห็นแก่ตัวจึงคับแคบ เป็นจิตเล็ก ไม่ถึงความเป็นจิตใหญ่ หรือ อย่างที่พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ว่า *มองใกล้ ใจแคบ ใฝ่ต่ำ* ซึ่งเป็นคำอธิบายลักษณะจิตเล็กอย่างดี

(๒) จิตที่ถูกกักขังอยู่ในค่านิยมทางสังคม

ค่านิยมทางสังคมเป็นคุกที่กักขังจิตอย่างสำคัญยิ่ง เป็นการยากมากที่มนุษย์จะหลุดออกจากคุกนี้ไปได้ ดังจะยกตัวอย่างดังต่อไปนี้

ที่ใกล้ๆ บ้านผมมีเด็กหนุ่มคนหนึ่ง เขาเป็นคนขยันช่วยพ่อแม่ทำงาน วันหนึ่งเขายิงตัวตายเพราะสอบเข้ามหาวิทยาลัยไม่ได้ เมื่อสังคมเอาเกียรติไปไว้กับการสอบเข้ามหาวิทยาลัยได้ เขาก็รู้สึกว่าเขา

ไม่มีเกียรติ เมื่อสอบเข้ามหาวิทยาลัยไม่ได้ ที่จริงการที่เขาเป็นคนขยันขันแข็งช่วยพ่อแม่ทำงานนั้น ต้องนับว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าเป็นอย่างยิ่ง แต่ขึ้นกับว่าสังคมยึดถืออะไรที่เป็นคุณค่า ค่านิยมการสอบเข้ามหาวิทยาลัยได้ทำลายความเป็นมนุษย์ลงอย่างมหาศาล

หลายปีมาแล้ว ขณะที่ผมเดินอยู่ในสยามสแควร์ ผมเห็นเด็กหนุ่มคนหนึ่งหน้าตาดี อายุประมาณ ๑๗ ปี เขาไม่กลัวยุติบัตรคนและดูท่าทางไม่ค่อยมีความสุข เพราะงานที่เขาทำคือการรับจ้างขัดรองเท้า ซึ่งเขารู้สึกว่าเป็นงานต่ำ และคนไทยดูถูกคนทำงานต่ำ ที่จริง “งานต่ำ” ไม่มี มีแต่จิตใจคนที่ต่ำ ผมรู้สึกสงสารเค้าจับใจ เพราะเขาเป็นคน เขาควรจะภูมิใจและมีความสุขกับงานที่เขาทำ เขามีความเป็นคนมากกว่าหลายคนที่ได้ผ่านเขาไปเสียอีก แต่เพราะ “ค่านิยม” ในสังคม ทำให้เขามีความทุกข์ ค่านิยมของสังคม ถ้าไม่ถูกต้อง ย่อมทำลายความเป็นมนุษย์ของคนลง

ค่านิยมที่ดูถูกคนจนและคนทำงานหนักเห็นได้หลายอย่าง เช่น มีสุภาษิตแต่โบราณบทหนึ่งว่า “รักดีหามจั่ว รักชั่วหามเสา” ซึ่งแปลว่า ถ้ารักดีได้ทำงานเบา ถ้ารักชั่วหรือเป็นคนไม่ดีต้องทำงานหนัก หรือคนทำงานหนักเป็นคนไม่ดี ที่จริงการทำงานหนักเป็นของดี เป็นงานที่สร้างสรรค์ ควรจะมีเกียรติกว่างานที่ไม่ได้สร้างสรรค์หรืองานที่ทำร้ายผู้อื่น แต่สังคมก็มีค่านิยมดูถูกคนทำงานหนัก ซึ่งเป็นการทำลายศักดิ์ศรีของมนุษย์อย่างยิ่ง

“ขอให้ได้นั่งกินนอนกิน” เป็นคำอวยพรอีกอย่างหนึ่งที่สะท้อนค่านิยมเกี่ยวกับงานหนักงานเบา การนั่งกินนอนกินไม่ทราบว่าเป็นอย่างไร นั่งกินนอนกินดอกเบี๋ยหรือกระไร หรือทำนาบนหลังคน ซึ่ง

เป็นเรื่องที่ไม่ดี เป็นคน “ทำมาหากิน” น่าจะเป็นงานที่มีคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์มากกว่า

“ขอให้ได้เป็นเจ้าของคน” เป็นคำอวยพรอีกอย่างหนึ่งซึ่งสะท้อนระบบคุณค่าในเรื่องเจ้าขุนมูลนาย คุณค่าในการต้องเป็น “เจ้าของคน” นี้มีผลกระทบต่อความรู้สึกและการทำงานในสังคมไทยมาก คนไทยมีค่านิยมที่จะต้องดำรงตำแหน่งบริหาร เช่น เป็นผู้อำนวยการ เป็นหัวหน้าภาควิชา เป็นคณบดี เป็นอธิการบดี เป็นปลัดกระทรวง ฯลฯ เพราะว่าตำแหน่งเหล่านั้นคือการเป็น “เจ้าของคน” เพื่อเป็นเกียรติแก่วงศ์ตระกูล

กลายเป็นว่าที่เป็นนั้นเพื่อเป็นเกียรติแก่วงศ์ตระกูล ไม่ใช่เพื่อหน่วยงานนั้นๆ จะประสบความสำเร็จในการทำงาน ผู้อาวุโสจำนวนมากไม่เหมาะที่จะดำรงตำแหน่งบริหาร ท่านถนัดที่จะทำงานอื่นมากกว่า เมื่อไปดำรงตำแหน่งบริหาร งานของหน่วยงานก็เสียงาน ที่ตนเองถนัดก็ไม่ได้ทำ แต่ก็ต้องไปเป็นผู้บริหารเพราะค่านิยมทางสังคมบังคับ

สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรไม่ค่อยสนใจงานนิติบัญญัติเท่าใด แต่สนใจจะไปเป็นรัฐมนตรีมากกว่า เพราะการเป็นรัฐมนตรีคือการเป็น “เจ้าของคน” ก็เป็นอันเกิดภาพแย้งกันเป็นรัฐมนตรี ที่ทะเลาะขัดแย้งกันเรื้อรังก็เพราะเรื่องนี้ แต่งานนิติบัญญัติล้าหลังเป็นอย่างยิ่ง นี่ก็เป็นตัวอย่างผลเสียของค่านิยมการเป็น “เจ้าของคน”

เรื่องสมณศักดิ์ของพระก็เช่นเดียวกัน พระอยากได้สมณศักดิ์ และมีวิธีการชวนขายให้ได้มาอย่างน่าสลดสังเวช แทนที่จะชวนขาย เรื่องธรรมะ เรื่องยศนี้ เป็นกิเลสที่ทำลายความเป็นมนุษย์โดยไม่เลือก ว่าเป็นผู้ใด

ค่านิยมที่เข้ามาบีบบังคับผู้คนยังมีอื่น ๆ อีกมาก ขอให้ช่วย กันพิจารณาดู

(๓) จิตที่ถูกกักขังอยู่ในระบบหรือโครงสร้างของสังคม

ระบบเป็นเครื่องกักขังจิตให้อยู่ในที่แคบ ดังตัวอย่างเช่น

ในระบบของตำรวจไทย ตำรวจเป็นเหยื่อของระบบอย่างน่า สงสาร ตำรวจเป็นผู้ได้รับอนุญาตให้ถืออาวุธ มีอำนาจตามกฎหมาย มีเจ้านายที่รวมศูนย์ แต่มีเงินเดือนไม่พอกิน ในสภาพอย่างนี้ เมื่อตำรวจไปทำสิ่งที่ไม่ถูกต้อง เช่น ริดไถ ก็ถูกสาธารณะเกลียดชัง จนไม่มีศักดิ์ศรี

หรือในระบบราชการที่รวมศูนย์ อะไร ๆ ก็ขึ้นกับ “เจ้านาย” การวิ่งเต้นเส้นสายเอาใจนายอย่างเสียศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ก็เกิดขึ้นอย่างมโหฬาร

หรือในระบบการเมืองที่ขาดการตรวจสอบ ปล่อยให้หนัก การเมืองมีอำนาจง่าย ๆ การแย่งชิงประโยชน์มีสูง ความไม่ถูกต้อง มีมาก จนคำว่านักการเมืองเหมือนเป็นคำว่าไม่มีศักดิ์ศรี

หรือในระบบสมณศักดิ์พระ ย่อมเป็นการยากที่จะมีพระที่ ไม่ติดในสมณศักดิ์ การติดในยศศักดิ์ย่อมทำให้จิตคับแคบ

ในวัฒนธรรมการคิดของเรา เมื่อมีอะไรไม่ดี มักคิดเฉพาะกรรมที่เป็นกรรมของปัจเจกบุคคล ไม่เข้าใจกรรมของระบบ แท้ที่จริงระบบเข้ามากำหนดพฤติกรรมของคนและพฤติกรรมของสถาบันในสังคมอย่างสำคัญ

(๔) จิตที่ถูกกักขังอยู่ในความรู้

ในเรื่องความรู้ ถ้าไม่ระวัง จิตจะถูกกักขังอยู่ในความคับแคบของความรู้เป็นส่วนๆ เช่น การศึกษาทุกวันนี้โดยส่วนใหญ่แยกความรู้เป็นส่วนๆ โดยไม่เชื่อมโยงกัน เมื่อไม่เชื่อมโยงกันจิตก็ติดอยู่ในส่วนเล็กๆ นั้นไม่ถึงซึ่งความเป็นจิตใหญ่ นี่เป็นเหตุให้มหาวิทยาลัยขาดพลัง ทั้งพลังทางปัญญาและพลังทางจริยธรรม

จิตที่ถูกกักขังอยู่ในความรู้แคบๆ ทำให้ไม่สามารถไปช่วยปลดปล่อยจิตที่ถูกกักขังอยู่ในที่แคบอีก ๔ ประการได้

(๕) จิตที่ถูกกักขังอยู่ในความคิด

ธรรมชาตินั้นเชื่อมโยงเป็นองค์รวม และเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง (อนิจจัง) อย่างไม่มีที่สิ้นสุด แต่มนุษย์มักจะคิดแบบแยกส่วน ไม่เชื่อมโยงคิดอย่างสำเร็จรูปตายตัว (นิจจัง) จึงเข้าไปสู่ความสุดโต่ง

“มนุษย์เป็นไปตามการคิด”

วิธีคิดจึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง แต่เราไม่ค่อยได้สนใจกัน และในการศึกษาก็ไม่มีการสอนความสำคัญของวิธีคิด ในพระไตรปิฎก

เต็มไปด้วยวิธีคิดแบบหนึ่ง ซึ่งไม่เหมือนวิธีคิดที่มีอยู่ทั่วไป แต่มักจะนำเนื้อหามาสอนกันเลย โดยไม่พูดถึงวิธีคิด เสมือนให้ผลไม้โดยไม่ให้เมล็ด หรือให้ปลาโดยไม่ให้แห

ท่านกฤษณมูรติ ซึ่งถือกันว่าเป็นศาสดาของคนร่วมสมัย ได้แสดงธรรมเทศนาและรจนาหนังสือไว้มาก แต่สิ่งที่ท่านกล่าวทั้งหมดมีอยู่เรื่องเดียวเท่านั้นคือเรื่องความคิด ว่าการคิดของมนุษย์ทำให้เข้าไม่ถึงความจริง ทำให้เกิดความขัดแย้งและความรุนแรง ความรุนแรงกำลังเป็นปัญหาใหญ่ในโลก

ในหนังสือเล่มหนึ่งของท่านกฤษณมูรติ ชื่อ ไปให้พ้นความรุนแรง หรือ Beyond Violence ได้พูดถึงการคิดที่นำไปสู่ความรุนแรง

“ความทุกข์เกิดจากการคิด”

เวลาเราฟังพระสวดมนต์ ส่วนใหญ่เราฟังท่านไม่รู้เรื่อง เมื่อท่านสวดปฎิบัติสมุปปาท หรือท่วงลูกโซ่แห่งการเกิดความทุกข์ ท่านเริ่มต้นประโยคแรกว่า

อวิชชา บัณฑิต สังขารา

ความไม่รู้เป็นปัจจัยให้เกิดความปรุงแต่ง

ความปรุงแต่งในที่นี้คือการคิดแบบผิดๆ อันเป็นชนวนเป็นทอดๆ นำไปสู่ความทุกข์

ความทุกข์ต่างๆ ตั้งแต่อย่างอ่อนๆ เช่น ความเบื่อ ความหงุดหงิดรำคาญใจ ไปจนถึงโหม่นสออุปายาส ล้วนเกิดจากความคิด ถ้าหยุดคิดเสียได้เช่น ขณะเจริญสติ ความทุกข์จะเข้ามาทำอะไรไม่ได้ หรือกล่าวว่าการกรรมเข้ามาทำอะไรไม่ได้

“คิดอย่างไรจึงมีปัญหา”

ดังได้กล่าวไว้ตอนต้น มนุษย์โดยทั่วไปคิดแบบแยกส่วน ไม่เชื่อมโยงคิดอย่างสำเร็จรูปตายตัว (นิ่งจิ่ง) จึงเข้าไปสู่ความสุดโต่ง ซึ่งจะพยายามเพิ่มเติมดังต่อไปนี้

ใน ชาณุสโสณีสูตร* พราหมณ์ชื่อชาณุสโสณีกุลถาม พระพุทธรองค์ว่า

“พระโคตมผู้เจริญ สิ่งทั้งปวงมีอยู่หรือหนอแล”

เราฟังดูเผินๆ ก็อาจไม่คิดว่าคำถามนี้มีความสำคัญอย่างไร พระพุทธรองค์ตรัสตอบว่า

“ดูกรพราหมณ์ โวหารนี้ สิ่งทั้งปวงมีอยู่ เป็นส่วนสุดที่หนึ่ง”

คำว่า “ส่วนสุด” คือสุดโต่งตายตัวหรือ Extreme เราอาจจะยังไม่เข้าใจว่าพูดอย่างนั้นมันสุดโต่งอย่างไร พราหมณ์ชาณุสโสณีได้ทูลถามคำถามที่สองว่า

“พระโคตมผู้เจริญ ก็สิ่งทั้งปวงไม่มีอยู่หรือ”

พระพุทธรองค์ตรัสตอบว่า “ดูกรพราหมณ์ โวหารนี้ว่า สิ่งทั้งปวงไม่มีอยู่ เป็นส่วนสุดที่สอง”

การที่ว่าสิ่งทั้งปวงต้องมีอยู่ หรือสิ่งทั้งปวงต้องไม่มีอยู่ เป็นการตายตัวและสุดโต่ง ครั้นแล้วรับสั่งต่อไปว่า

“ตถาคตแสดงธรรมโดยสายกลาง ไม่เข้าใกล้ส่วนสุดทั้งสองนั้น ดังนี้ว่า

* ชาณุสโสณีสูตร พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง เล่มที่ ๑๖ หน้า ๘๓

“..(เพราะสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี)..”

โปรดสังเกตให้ดูว่าสิ่งใดจะมีหรือไม่มี ไม่ใช่มีหรือไม่มีตายตัว
สำเร็จรูปในตัวของตนเอง แต่ขึ้นกับเงื่อนไขหรือเหตุปัจจัยที่เข้ามา
กำหนด

“เพราะสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี”

เพราะฉะนั้น สิ่งใด ๆ ณ จุดใดจุดหนึ่งแห่งสถานที่และกาลเวลา
(space-time) จะไม่มีเหมือนกันเลย เพราะมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์
กับสิ่งอื่น ๆ หรือเหตุปัจจัยต่าง ๆ อย่างมีพลวัต (dynamic relativity)
ถ้าเราเอาความคิดแบบสำเร็จรูปตายตัวเข้าไปใช้ก็จะเป็นความจริง
หรือขัดแย้งกับความจริง ซึ่งจะนำไปสู่ปัญหาต่าง ๆ ต่อไป

พระพุทธองค์ทรงสอนเรื่องอนิจจัง หรือเรื่องความเปลี่ยนแปลง
เป็นนิรันดร์ ไม่มีอะไรคงที่ตายตัว หรือเป็นตัวเองแยกเป็นเอกเทศ
แต่ล้วนเป็นกระแสของเหตุปัจจัย (อิทัปปัจจยตา) อันไม่มีที่สิ้นสุด

การคิดแบบกระแสของเหตุปัจจัยคือวิธีคิดในพระไตรปิฎก เช่น
จิต ก็ไม่ใช่อะไรที่ตายตัว แต่เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจาก
กระแสของเหตุที่ผลักดันกันอย่างต่อเนื่อง

วิญญาณ ก็ไม่ใช่ดวงอะไรที่ตายตัว แต่เป็นปรากฏการณ์ที่
เกิดขึ้นจากกระแสของเหตุปัจจัยที่ผลักดันกันอย่างต่อเนื่อง

ความทุกข์ ความสุข ก็ไม่ใช่อะไรที่ตายตัว มีความเป็นอนิจจัง
เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากกระแสของเหตุปัจจัยที่ผลักดันกัน
อย่างต่อเนื่อง

ในโลกทัศน์แบบอิทัปปัจจยตา สรรพสิ่งทั้งหลายทั่วจักรวาล
ไม่ใช่อยู่นิ่ง แยกตัวกันเป็นส่วนๆ แต่ทั้งจักรวาลเป็นคลื่นแห่ง

อิทัปปัจจยตาที่กระเพื่อมไหวเชื่อมโยงกันหมด หรืออาจเรียกว่า เป็นความสัมพันธ์สากล (Universal Relativity)

การเข้าใจธรรมชาติตามที่เป็นจริงจะทำให้จิตเราเล่นติดต่อ เชื่อมโยงไปหมด ไม่ถูกกักขังอยู่ในที่แคบหรือแยกเป็นส่วนๆ

เดิมวิทยาศาสตร์มองอะไรเป็นสิ่งที่ตายตัว เพื่อชั่งตวงวัดได้ แม่นยำ จนกระทั่งศตวรรษนี้เองที่วิทยาศาสตร์ก้าวหน้าค้นพบความเป็นอนิจจังและความเชื่อมโยง นั่นคือไอน์สไตน์พบกฎของความสัมพันธ์ (Relativity) และมีการพบควอนตัม เมคานิกส์ (Quantum Mechanics) สิ่งต่างๆ หมดความตายตัวไม่ เช่น อิเล็กตรอนอาจจะเป็นอนุภาค (Particle) หรือเป็นคลื่น (Wave) ในขณะเดียวกันได้ การเป็นอนุภาคหมายถึงเป็นวัตถุมีตัวตน จึงต้องชั่งตวงวัดได้ แต่การเป็นคลื่นหมายถึงการเป็นพลังงานที่กระเพื่อมไป

ในขณะที่วิทยาศาสตร์แบบดั้งเดิมให้โลกทัศน์ที่คงที่ แยกส่วน ตายตัว วิทยาศาสตร์ที่ก้าวหน้าให้โลกทัศน์ใหม่ เป็นโลกหรือจักรวาลที่มีความกระเพื่อมไหว เชื่อมโยงกันไปหมด เรียกว่าโลกทัศน์แบบควอนตัม ในปัจจุบัน ในโลกตะวันตกได้มีการนำเอาโลกทัศน์แบบควอนตัมเข้ามาอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ เช่น จิตใจ สุขภาพ สังคม ดั่งมีหนังสือชื่อ สังคมควอนตัม*

* Quantum Society โดย Danah Zohar and Ian Marshall, Bloomsbury, 1993

ท่านอาจารย์หมอเสม พริ้งพวงแก้ว ท่านอายุ ๘๘ ปีแล้ว ท่านว่าเมื่อท่านเรียนชั้นมัธยมอยู่ที่โรงเรียนเทพศิรินทร์ และเรียนเรื่องควอนตัม ท่านก็เข้าใจว่าอิทัปปัจจยตา กับควอนตัมเป็นเรื่องเดียวกัน

พระพุทธองค์ทรงสอนโลกทัศน์แบบอิทัปปัจจยตาเมื่อ ๒,๕๐๐ กว่าปีก่อนที่นักวิทยาศาสตร์จะค้นพบว่าสรรพสิ่งทั้งหลายเป็นอนิจจัง และจักรวาลทั้งจักรวาลเป็นคลื่นที่เคลื่อนไหวเชื่อมโยง

ที่กล่าวนี้ไม่ได้พูดเชิงแข่งขัน แต่ทั้งอิทัปปัจจยตาและควอนตัมจะเป็นเครื่องเสริมซึ่งกันและกันให้เข้าใจธรรมชาติความเป็นจริงของโลกดีขึ้น นั่นคือเกิดโลกทัศน์ตรงตามความเป็นจริง

ที่กล่าวเรื่องนี้มาค่อนข้างยาวเพราะเป็นเรื่องที่สำคัญมาก โลกทัศน์เป็นเครื่องกำหนดการคิดและพฤติกรรม คนส่วนใหญ่จะมีโลกทัศน์แบบตายตัวแยกส่วน ซึ่งนำไปสู่การคิดแบบตายตัวแยกส่วนสุดโต่ง แบ่งขั้ว ขัดแย้งและรุนแรง เมื่อท่านอาจารย์พุทธทาสสอนเรื่อง “ความถูกต้องเป็นกลาง” “เหนือดีเหนือชั่ว” “ไม่บวกไม่ลบ” ท่านหมายถึงเรื่องเดียวกันกับที่กำลังพูดนี้

ธรรมชาติมีความหลากหลายแตกต่างกันสุดประมาณ แต่ไม่ได้แยกขั้วเป็นปฏิปักษ์กัน หากทว่ามีความเชื่อมโยงหรือปฏิสัมพันธ์กัน เรื่องนี้อาจจะเป็นเรื่องที่เข้าใจยาก แม้ผู้ที่เคารพในท่านอาจารย์พุทธทาสจำนวนมากก็ยังคิดแบบแบ่งขั้ว เช่น คิดว่าเราหรือพวกเราดี เขาหรือพวกเขาไม่ดี ความคิดแบบนี้นำไปสู่ปัญหาต่างๆ มาตลอดทั้งในครอบครัว ในที่ทำงาน ในประเทศ และในโลก

ความคิดว่าคอมมิวนิสต์ดีทุนนิยมไม่ดี หรือทุนนิยมคอมมิวนิสต์ไม่ดี หรือทุนนิยมดีที่สุด หรือพรรคเทพพรรคมาร ล้วน

แต่เป็นความแบบแยกข้าวทั้งสิ้น เมื่อคราวคุณฉลาด วรฉัตร อดอาหารเรียกร้องการแก้รัฐธรรมนูญ พอดำเนินไปสักพักหนึ่งเกิดการแยกข้าวเป็น ๒ ข้าวคือ ข้าวเชียร์ชนกับข้าวดำชน ทำท่าจะปะทะกัน

การคิดว่าเราดี เขาไม่ดีนี่ คือความคิดแบบสำเร็จรูปตายตัว สุดโต่งและไม่เป็นความจริง ทุกคนมีทั้งดีและไม่ดี สุดแต่ว่าเป็นเรื่องอะไร ขณะใด เพื่ออะไร การคิดแบบนี้จะทำให้จิตเข้าไปติดอยู่ในที่แคบ ไม่เป็นอิสระ เป็นการบีบคั้นจิตอย่างหนึ่ง การมีโลกทัศน์เห็นสิ่งทั้งหลายตามที่เป็นจริงจะทำให้จิตเป็นอิสระ เข้าไปเชื่อมโยงกับธรรมชาติที่ยิ่งใหญ่ไม่มีที่สิ้นสุด

๓.

การปลูกศักดิ์ศรีแห่งความเป็นคน และศักยภาพแห่งความเป็นมนุษย์

ในตอนที่ ๒ ได้กล่าวถึงสิ่งต่างๆ ที่เข้ามา “ครอบงำ” มนุษย์อย่างหนัก ทำให้มนุษย์ขาดศักดิ์ศรีแห่งความเป็นคน ทำให้ทำอะไรๆ โดยขาดความเคารพตัวเองและเคารพผู้อื่น ก่อความทุกข์ ความเดือดร้อนต่อกันและกัน แม้ขึ้นชื่อว่าเป็นสัตว์ประเสริฐ แต่มนุษย์ก็ก่อให้เกิดการทำลายในโลกจนเกิดวิกฤติการณ์โลกในชั่วระยะเวลาอันสั้นเมื่อเทียบกับอายุโลกและอายุของจักรวาล

แต่ในมนุษย์แต่ละคนมีธรรมชาติหรือศักยภาพอันยิ่งใหญ่ซ่อนเร้นอยู่ ซึ่งศักยภาพนี้สามารถทำให้มนุษย์บรรลุความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มีจิตใจที่เป็นอิสระ มีความสุขและความสร้างสรรค์อย่างเต็มที่

ตามปกติเราใช้ศักยภาพด้วยสัดส่วนที่น้อยมากเมื่อเทียบกับศักยภาพทั้งหมดที่มนุษย์มี อาจจะไม่ถึงร้อยละ ๑๐ เป็นที่น่าเสียดายมาก ถ้ามนุษย์แต่ละคนเกิดมาไม่ได้รู้จักและไม่ได้พบศักยภาพอันมหัศจรรย์ที่ซ่อนเร้นอยู่ในความเป็นมนุษย์ของแต่ละคน

ควรจะเป็นหน้าที่ของคนทุกคน ครอบครัว ชุมชน โรงเรียน หน่วยงาน สื่อสารมวลชน หรือสังคมทั้งมวล ที่จะทำความเข้าใจถึง ศักยภาพอันยิ่งใหญ่ของมนุษย์ และส่งเสริมสนับสนุนให้คนทุกคน ได้มีโอกาสพัฒนาตามศักยภาพแห่งความเป็นมนุษย์

การศึกษาควรจะเป็นเครื่องมือในการลั้วไปนำเอาศักยภาพ ที่ซ่อนเร้นอยู่ในตัวคนแต่ละคนออกมาพัฒนาให้เต็มที่ แต่การศึกษา ในปัจจุบันก็ไม่ได้ทำตรงนี้เท่าใด หรือกลับทำตรงกันข้าม การศึกษา จึงไม่มีพลังสร้างสรรค์อย่างที่เราควรมี เพราะการศึกษายังไม่ถูกต้อง ควรจะมีการทบทวนเรื่องการศึกษาอย่างจริงจัง และทำให้การศึกษา เข้ามาเป็นเครื่องมือพัฒนาศักยภาพแห่งความเป็นมนุษย์

แต่ละคนที่ทราบเรื่องนี้ จะขอให้ระบบการศึกษาดีแล้วมา ช่วยเราหาควรไม่ เราแต่ละคนจะต้องสร้างศักยภาพของเราขึ้นมาเองอย่างทันทีทันใด

เริ่มต้นจากความสำนึก

สำนึกที่ว่าศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ไม่ได้ขึ้นกับเงิน ความงามของร่างกาย หรือ ยศ

ตรงข้าม สิ่งเหล่านี้ที่เรียกว่ากามหรือวัตถุนั้น ทำลายศักดิ์ศรี ของความเป็นมนุษย์ได้ง่ายๆ และนำไปครอบงำคนอื่น ก่อให้เกิด การบดบังศักดิ์ศรีและศักยภาพของความเป็นมนุษย์

เราไม่ควรถูกครอบงำด้วยเงิน ความงามของร่างกาย และยศ แต่ขณะเดียวกันเราไม่ต่อต้าน เพราะทั้งการถูกครอบงำและการต่อต้าน ไม่ใช่ความเป็นอิสระทั้งคู่ แต่เป็นความสุดโต่งตายตัว ความรู้ เท่าทันต่างหากที่ทำให้มีความเป็นอิสระ

การมีเงิน ความงามของรูปร่าง และยศ เป็นเรื่องของคนส่วนน้อย น้อยคนที่จะมี น้อยคนที่จะไปถึง ถ้าเราเอาสิ่งเหล่านี้มาเป็นคุณค่าของสังคมอย่างที่ทำกัน ก็จะทำลายศักดิ์ศรีของคนส่วนใหญ่ คนส่วนใหญ่ที่เข้าไม่มีเงิน ไม่มีความงามของรูปร่าง ไม่มียศ แต่เขาเป็นคน ความเป็นคนมีค่ายิ่งกว่าเงิน ยิ่งกว่าความงามของรูปร่าง และยิ่งกว่ายศ

ต่อเมื่อคนแต่ละคน ไม่ว่าเขาจะไปอยู่ในสภาพใดๆ ทางวัตถุ มีศักดิ์ศรีแห่งความเป็นคนได้ จึงจะเกิดความสุขความสมบูรณ์โดยทั่วตลอด เพราะฉะนั้น แต่ละคนจะต้องมีความสำนึกในคุณค่าของความเป็นคนของตนเองเคารพความเป็นคนของตนเอง มีความปิติและความอึดใจในความเป็นคนของตัวเอง

การมีความเป็นคนอย่างหนึ่งคือการเคารพความเป็นคนของผู้อื่น

การไม่เคารพความเป็นคนของผู้อื่นก็เท่ากับเรามีความเป็นคนน้อย ฉะนั้น การเคารพความเป็นคนของผู้อื่นกับการเคารพความเป็นคนของตนเองจึงเป็นเรื่องเดียวกัน

มนุษย์ต่างจากสัตว์และสัตว์ที่สามารถบรรลุอิสรภาพได้

การบรรลุอิสรภาพคือความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

อิสรภาพ ปัญญา ความสงบ ความสุข คืออย่างเดียวกัน

อิสรภาพไม่ได้หมายถึงการทำอะไรได้ตามใจตัวเองมากที่สุด แต่หมายถึงจิตใจที่หลุดจากความบีบคั้นด้วยความเห็นแก่ตัว จากความบีบคั้นด้วยระบบคุณค่า จากความบีบคั้นของโครงสร้าง

ทางสังคม จากความคับแคบของความรู้และความคิด ดังที่กล่าวถึง
ในตอนที ๒

เราควรจะปลดปล่อยตัวเองจากความเห็นแก่ตัว จากความเชื่อ
และจากการปฏิบัติที่ผิดๆ ที่ทำมาอย่างเคยชิน ไปสู่อิสรภาพ ไปสู่
ความรักเพื่อนมนุษย์และธรรมชาติ ไปสู่ห้วงมรรณพแห่งความรู้
อันกว้างใหญ่ไพศาล เชื่อมโยงและเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงกระเพื่อม
ไปทั้งสากลจักรวาล

เราจะเปลี่ยนแปลงตัวเองจากการเป็นผู้มีจิตเล็กไปสู่การเป็น
ผู้มีจิตใหญ่

๔. จิตใหญ่ (มหัตจิต)

ธรรมชาติจิตของมนุษย์มิได้มีปริณทลเท่าที่รับรู้ทางวัตถุต้น ๆ เท่านั้น แต่สามารถขยายปริณทลของการรับรู้ไปสู่ธรรมชาติ หรือมิติ ที่กว้างใหญ่พ้นมิติทางวัตถุ

ธรรมชาติที่กว้างใหญ่มีทั้งวัตถุธรรมและนามธรรม ในทางด้าน วัตถุ เราอาจจะเกิดมาอยู่ในหมู่บ้านเล็กๆ และรู้เห็นเพียงเท่านั้น ต่อมา เราเห็นทะเล เกิดความรู้สึกว่าช่างใหญ่ไพศาลอะไรอย่างนั้น หรือถ้ารู้ ความใหญ่ของโลก ก็จะมีรู้สึกว่าโลกทั้งใบช่างใหญ่จริงหนอ แต่ ดวงอาทิตย์มีขนาดใหญ่มากกว่าโลกตั้ง ๑ ล้านเท่า ใหญ่กว่าโลกตั้งล้าน เท่านี้จะมีที่มาขนาดไหนแต่เนื่องจากอยู่ไกลมาก ไกลจากโลกตั้ง ๑๔๓ ล้านกิโลเมตร จึงเห็นเป็นดวงเล็ก ความเล็กของดวงอาทิตย์ไม่ใช่ ความจริง แต่เป็นภาพลวงตาเพราะความไกล ขนาดแสงเดินทางเร็ว มากไปถึงไหนได้ทันทีทันใด แต่กว่าจะเดินทางจากดวงอาทิตย์มาถึง โลกก็กินเวลาตั้ง ๘ นาที

นอกจากโลกแล้วยังมีดาวเคราะห์ดวงอื่นๆ เช่น ดาวอังคาร ดาวพุธ ดาวพฤหัสบดี โคจรรอบๆ ดวงอาทิตย์อีก ปริณทลของ

ดวงอาทิตย์และดาวที่เป็นบริวารเรียกว่าสุริยจักรวาล สุริยจักรวาล
ช่างใหญ่อะไรเช่นนั้น แต่สุริยจักรวาลก็เป็นจุดกระจิริดนิดเดียวเมื่อ
เทียบกับความใหญ่ของสากลจักรวาล

สากลจักรวาลหรือที่เรียกว่าจักรวาลนั้นมีกำเนิดมาจากจุดที่
เป็นเอกสภาวะหนึ่งเดียว (Singularity) ซึ่งมีขนาดเล็กกว่าปลาย
เข็มหมุด เกิดการระเบิดตูมใหญ่ (Big Bang) ของพลังงานที่อัดแน่น
ณ จุดนี้ เมื่อประมาณ ๑๕,๐๐๐ ล้านปีมาแล้ว เกิดเป็นดวงดาวซึ่ง
รวมตัวเป็นกระจุกอยู่เป็นกลุ่มๆ หรือกาแล็กซี มีกาแล็กซีทั้งหมด
ประมาณ 10^{11} หรือ ๑๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐ กาแล็กซี ในแต่ละ
กาแล็กซีมีดาวประมาณ 10^{11} หรือ ๑๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐ ดวง
เพราะฉะนั้นสุริยจักรวาลจึงเสมือนจุดเล็กๆ ในกาแล็กซีหนึ่งเท่านั้นเอง

ความกว้างใหญ่ของอวกาศและมหากาลเวลาเป็นความใหญ่
ไพศาลอีกมิติหนึ่ง พ้นการรับรู้ตามปกติของมนุษย์

อย่างเมื่อเร็วๆ นี้ นักดาราศาสตร์สามารถถ่ายภาพการระเบิด
ของดาวดวงหนึ่งได้ว่าเพิ่งระเบิดมาเมื่อเร็วๆ นี้เอง คือเมื่อ ๑๐๐,๐๐๐ ปี
ก่อน! แสงเพิ่งเดินทางมาถึงโลก ดาวระเบิดเมื่อ ๑๐๐,๐๐๐ ปีมาแล้ว
แต่แสงเพิ่งเดินทางมาถึงโลก สิ่งที่เราเห็นในปัจจุบันเป็นอดีตที่เกิดขึ้น
เมื่อ ๑๐๐,๐๐๐ ปีมาแล้ว

ดวงอาทิตย์ที่ว่าอยู่ไกลมาก แสงใช้เวลาเดินทาง ๘ นาที ซึ่งนับ
ว่าใกล้มากในระยะทางของจักรวาลซึ่งวัดกันเป็น “ปีแสง” อันหมายถึง
ถึงระยะทางที่แสงเดินทางใน ๑ ปี ลองวาดภาพว่าภายใน ๑ ปี แสง
จะเดินทางได้ไกลสักเท่าไร แต่ดาวที่ระเบิดนั้นอยู่ห่างไปที่แสงใช้เวลา
เดินทาง ๑๐๐,๐๐๐ ปี ลองนึกภาพว่าพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปเมื่อ

๒,๕๔๓ ปี ซึ่งเรารู้สึกว่านานมากแล้ว แต่แสงออกเดินทางจากดาวดวงนั้นเมื่อ ๑๐๐,๐๐๐ ปี เพิ่งมาถึงและยังต้องนึกอีกด้วยว่าเดินทางไม่ใช่โดยเครื่องบินหรือจรวด แต่ด้วยความเร็วของแสง ๑๐๐,๐๐๐ ปี แสงคงจะห่างออกไปอย่างจินตนาการไปไม่ถึงเท่านั้นยังไม่พอ ระยะทางระหว่างดาวบางดวงนั้นไกลถึง ๑ ล้านปีแสงเท่านั้นยังไม่พอ จากขอบหนึ่งของจักรวาลไปถึงอีกของหนึ่งเป็นระยะ ๔,๐๐๐ ล้านปีแสง ด้วยขนาดใหญ่นี้ โลกทั้งโลกจะเล็กจนมองไม่เห็นเลย แล้วตัวเราล่ะจะเล็กสักเท่าใด เราไม่ใช่ศูนย์กลางของจักรวาลแต่เป็นส่วนน้อยนิดเดียวของจักรวาล

แต่เราอยู่ในจักรวาลทั้งหมด และจักรวาลทั้งหมดอยู่ในตัวเรา เพราะสสารและพลังงานที่อยู่ในตัวเรามีส่วนอยู่ในจุดที่เป็นเอกสภาวะหนึ่งเดียวเมื่อแรกก่อนจะมีภาวะระเบิดตูมใหญ่ จักรวาลทั้งจักรวาล ซึ่งรวมทั้งตัวเราด้วย จึงเคยเป็นเอกสภาวะเดียวกัน จึงกล่าวได้ว่าจักรวาลอยู่ในตัวเราและเราอยู่ในจักรวาล

จิตของมนุษย์จึงสามารถขยายปริมาตรไปรับรู้ธรรมชาติที่กว้างใหญ่ไพศาลอันไม่มีที่สิ้นสุด ในการเจริญสมาธิ เมื่อพัฒนา ๔ ไปขั้นหนึ่ง ท่านเรียกว่า “อากาสาัญญาตนะ” โดยผู้อยู่ในฌานทำความรู้สึก “อากาสะไม่มีที่สิ้นสุด” และเลยไปอีกขั้นหนึ่งเรียกว่า “วิญญานัญญาตนะ” โดยผู้อยู่ในฌานทำความรู้สึก “วิญญานไม่มีที่สิ้นสุด” วิญญานหมายถึงการรู้ (Consciousness) ความรู้สึก “อากาสะไม่มีที่สิ้นสุดและการรู้ไม่มีที่สิ้นสุด” นี้ คล้ายกับความที่บรรยายมาข้างต้นในเรื่องการขยายจิตปริมาตรไปรับรู้ธรรมชาติที่กว้างใหญ่ไพศาลอันไม่มีที่สิ้นสุด

เมื่อจิตได้สัมผัสหรือเชื่อมโยงกับธรรมชาติอันกว้างใหญ่ไพศาล
สุดประมาณ ก็จะหลุดออกจากความคับแคบในตัวเองและความ
คับแคบอื่นๆ ดังกล่าวข้างต้น

สถาน-กาล (space-time) อันไม่มีที่สิ้นสุดดังกล่าวข้างต้นเป็น
ทั้งรูปธรรมและนามธรรม แต่เป็นกลางตามธรรมชาติ มิติแห่งมนุษย์
สามารถสัมผัสนามธรรมอีกประการหนึ่งซึ่งประกอบด้วยคุณค่าอัน
สูงส่ง

มิติทางนามธรรมของมนุษย์นี้เรียกอย่างหนึ่งว่าจิตวิญญาณ
(Spirit) หรือมิติทางจิตวิญญาณ (spirituality หรือ spiritual
dimension)

คำว่า จิตวิญญาณ นี้มีความหมายแตกต่างจากคำว่า จิต หรือ
คำว่าวิญญาณ เมื่อใช้แยกกัน จิตหมายถึงความรู้สึกนึกคิด ซึ่งสัตว์ก็มี
วิญญาณ ในทางพุทธหมายถึงการรับรู้ เช่น เห็นอะไรแล้วรู้จาก
การเห็นเรียกว่า จักขุ วิญญาณ หรือรู้จักทางการได้ยินเรียกว่า
โสตวิญญาณ เป็นต้น

จิตหรือวิญญาณเป็นคำกลางๆ ที่บอกสภาพตามธรรมชาติ
โดยไม่มี ความหมายเชิงคุณค่า แต่คำว่าจิตวิญญาณเป็นคำที่นำมาใช้
ในเชิงคุณค่าหมายถึงนามธรรมหรือคุณค่าอันลึกซึ้งเลยเรื่องจิตและ
เรื่องวิญญาณออกไปอีก

ในสมัยปัจจุบัน เนื่องจากมิติทางจิตวิญญาณได้สูญหายไปจาก
มนุษย์เสียมากแล้ว จึงอาจไม่เข้าใจสิ่งที่กล่าวมา ฉะนั้นจะขอยก
ตัวอย่างประกอบดังต่อไปนี้

มนุษย์อยู่กับธรรมชาติมาช้านาน เกิดความซาบซึ้งเห็นคุณค่าของธรรมชาติ เกิดความคิดทางนามธรรมเกี่ยวกับแม่ธรณี แม่คงคารุกขเทวดา เหล่านี้เป็นนามธรรมที่แสดงคุณค่าอันส่งเสริมความสัมพันธ์ด้วยความเคารพ

เมื่อเราเคารพสิ่งใด เราย่อมไม่ทำลายสิ่งนั้น แต่เมื่อเราเอาวิทยาศาสตร์เข้าไปวิเคราะห์ดิน น้ำ หรือต้นไม้ พบแต่สารและแร่ธาตุต่าง ๆ ไม่เห็นพบแม่ธรณี แม่คงคา หรือรุกขเทวดาแต่อย่างใด

ความคิดเชิงวิทยาศาสตร์ล้วน ๆ ดังกล่าวย่อมทำลายมิติเชิงคุณค่าหรือมิติทางจิตวิญญาณลง เหลือแต่เรื่องวัตถุล้วน ๆ เมื่อจิตใจสัมผัสได้แต่วัตถุ โดยขาดสัมผัสลึกซึ้งเชิงคุณค่า ความเคารพก็หายไป เมื่อไม่มีความเคารพ มนุษย์ก็เข้าไปสู่การทำลายได้ง่าย

ที่จริงวิทยาศาสตร์ไม่ใช่เลวอะไร แต่เป็นระบบปัญญาหรือการเข้าถึงความเป็นจริงอย่างหนึ่ง ทว่ามีข้อควรระวังคือ วิทยาศาสตร์อย่างที่เข้าใจกันยังไม่ใช่ความจริงทั้งหมด เรื่องคุณค่าหรือมิติทางจิตวิญญาณก็เป็นความจริง เป็นความจริงที่มีประโยชน์มาก และเป็นความจริงที่เกี่ยวกับความเป็นมนุษย์ เมื่อวิทยาศาสตร์อย่างที่เข้าใจไปไม่ถึงมิติของความเป็นมนุษย์ และมนุษย์พากันไม่เข้าใจเรื่องนี้ ทำให้มนุษย์ชาติมีโลกทัศน์ที่ตื่นเพียงมิติทางวัตถุ การขาดคุณค่าของความเป็นมนุษย์ ทำให้มนุษย์เข้าไปสู่การทำลายล้างอย่างขนานใหญ่ เป็นวิกฤติการณ์ของโลกในปัจจุบัน

มิติทางคุณค่าหรือความเป็นมนุษย์จึงเป็นเรื่องที่สำคัญยิ่งนัก มีแต่มนุษย์เท่านั้นที่จะมีมิตินี้ได้ ถ้ามนุษย์ถูกจำกัดด้วยเหตุใด ๆ ก็ตามที่จะไปไม่ถึงความเป็นมนุษย์ หรือความเป็นมนุษย์ถูกทำลายให้

ลดลงหรือสูญหายไป จะเป็นเรื่องที่น่าสงสารและน่าเสียดายยิ่งนัก และเป็นเหตุให้มนุษย์เข้าไปสู่วิกฤติการณ์ด้วยประการต่างๆ ฉะนั้น เรื่องนี้จึงน่าจะเป็นเรื่องสำคัญที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ทำความเข้าใจ

การเกิดขึ้นของมิติทางจิตวิญญาณทำให้เกิดทพิยสัมผัส

ทพิยสัมผัสหรือสัมผัสอันเป็นทพิย หมายถึงสัมผัสอันลึกล้ำ ตี๋มด่ำล่งพันสัมผัสทางวัตถุ ดังกล่าวแล้ว สัมผัสของสัตว์มีแต่ทางวัตถุคือเรื่อง กิน ชี ปี้ นอน อันเป็นสัมผัสอย่างหยาบ

แต่ทพิยสัมผัสหรือสัมผัสทางจิตวิญญาณเป็นสัมผัสอันละเอียดอ่อนลึกซึ้ง ก่อให้เกิดความปิติและความสุขแผ่ซ่านไปทั่วทั้งสรรพางค์กาย ไม่มีเอกเทศใดๆ ในร่างกายที่ความปิติและความสุขจากทพิยสัมผัสจะแผ่ไปไม่ถึง หรืออีกนัยหนึ่ง ความปิติและความสุขแผ่ซ่านไปถึงทุกๆ อณูของร่างกาย

ทพิยสุขหรือความสุขทางจิตวิญญาณ (spiritual happiness) นี้มีผลกระทบต่อร่างกายและจิตใจอย่างใหญ่หลวง สุขภาพหรือสุขภาวะอย่างแท้จริงปรากฏขึ้น จิตใจถึงความพอเพราะได้พบความสุขแท้จริง และมีความกรุณาอย่างใหญ่หลวงที่อยากให้คนอื่นได้พบความสุขเช่นนี้บ้าง

คนที่ไม่พบความสุขทางจิตวิญญาณจะยังไม่เคยพบความสุขอันแท้จริง ทำให้แสวงหาเรื่อยไปไม่หยุดหย่อน และก่อให้เกิดการทำลายไปด้วยบนเส้นทางแห่งการแสวงหา การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงเกิดขึ้นไม่ได้เลย ถ้ามนุษย์ขาดการเข้าถึงมิติทางจิตวิญญาณหรือคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์

๕.

มรรควิธี ๕ ประการ ในการขยายจิตให้ใหญ่

การปรับจิตเล็กให้เป็นจิตใหญ่โดยวิธีการ ๕ ประการ หรือ
เบญจมรรคแห่งการขยายจิต มีดังต่อไปนี้

๑. การขยายความรักต่อสรรพสิ่งทั้งหลายให้เป็น ความรักสากล (Universal Love)

เราควรขยายความรักตัวเองอันคับแคบไปสู่ความรักเพื่อนมนุษย์
ทั้งมวลและธรรมชาติทั้งหมด ยิ่งเราขยายความรักความเมตตาต่อ
เพื่อนมนุษย์และสรรพสิ่งทั้งหลายออกไปได้มากเท่าไร จิตใจเรา
ยิ่งมีความสุขและมีอิสรภาพมากขึ้นเท่านั้น

จิตใจที่ขาดรักหรือมีความเกลียดชังติดอยู่ในความคับแคบ
และบีบคั้น ในพระไตรปิฎกมีข้อความหลายแห่งที่บอกว่า ถ้าขยาย
ความเมตตาให้แผ่ออกไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด จิตจะหลุดพ้นหรือบรรลु
ความเป็นอิสระได้

เราควรมีความรักเพื่อนมนุษย์โดยไม่มีเงื่อนไขประดุจมารดา รักบุตรแมร์ักลูกโดยไม่มีเงื่อนไข ไม่ว่าลูกจะดีเลวอย่างไรแมร์ักเสมอ เพราะความรักของแม่ที่มีต่อลูกเป็นความรักที่บริสุทธิ์ จึงไม่มีเงื่อนไขใดๆ ทุกคนมีแม่ทั้งสิ้น และทุกคนได้รับความรักที่ยิ่งใหญ่ที่สุด แมร์ักเราตั้งแต่เรายังอยู่ในท้อง และถนอมเลี้ยงดูเรา เราควรตอบแทนความรักอันยิ่งใหญ่ที่เราได้รับมาด้วยความรักอันยิ่งใหญ่ต่อมนุษย์ทั้งมวล

การฝึกให้รักผู้อื่นและรักสรรพสิ่งทั้งหลายเป็นการศึกษาที่สำคัญที่สุดสำหรับความเป็นมนุษย์ โฉนการศึกษาในปัจจุบันจึงไม่ฝึกมนุษย์ในสิ่งนี้ด้วยแล้ว การเข้าใจว่าตัวเราเองกับสรรพสิ่งทั้งหลายมาจากเอกสภาวะเดียวกัน จักรวาลทั้งหมดกับตัวเราเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในการรักตัวเองถ้าจิตเราใหญ่ เราก็ต้องรักสรรพสิ่งทั้งหมด เพราะทั้งหมดก็อยู่ในตัวเราด้วย เราเป็นทั้งหมด และทั้งหมดเป็นเรา ขอให้ทุกๆ อณูในร่างกายของเราจงอิมเอบซาบซ่านด้วยความรักที่เป็นความรักแห่งจักรวาลหรือความรักสากล (Universal Love) ในสภาพที่ทั้งเนื้อทั้งตัวเต็มไปด้วยความรักเช่นนี้ ระบบร่างกายทั้งระบบจะเต็มไปด้วยความหย่อนคลาย มีความสงบ มีอิสรภาพ มีความสุข มีปัญญา อยู่ในฐานะที่จะเรียนรู้จากทุกบุคคลและทุกสถานการณ์ตามความเป็นจริง

ตรงข้ามกับความเกลียดที่ทำให้เครียด ทุรุษทุราย ปีบคั้น ทุกข์ ขาดปัญญา และขาดการเรียนรู้จากทุกบุคคลและทุกสถานการณ์ เพราะจิตหมกมุ่น ทุรุษทุราย และมีอคติอยู่ในความเกลียด

ความรักไม่ควรจะติดอยู่เพียงแค่ตัวเอง พรรพวก สี่ผิวกาย ชั้น
วรรณะ เฝ้าพันธุ์ ลัทธิ ศาสนา ความเกลียดชังระหว่างศาสนานั้น
เกิดจากการเอาความคับแคบของตัวเองไปใส่ในพระเจ้า พระเจ้า
ไม่ใช่พระเจ้าเล็ก ๆ ประจำเผ่าพันธุ์ดอก แต่เป็นพระเจ้าที่ใหญ่ทั้ง
จักรวาลและทรงรักคนทั้งหมด

การรักแต่เฉพาะมนุษย์ก็ไม่พอ ควรรักธรรมชาติทั้งหมดด้วย
เพราะมนุษย์ก็เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ เราควรรักต้นไม้ใบหญ้า
แม่น้ำ ลำธาร

สรรพสัตว์ทั้งหลาย ทั้งหมดล้วนเป็นธรรมชาติที่เชื่อมโยง
ถึงกัน

การเจริญเมตตาต่อสรรพสิ่งทั้งหลายอยู่เป็นนิสัย จงกระทั่ง
ความรักเป็นสภาวะปกติอันนิรันดร์ จิตของบุคคลย่อมบรรลุถึง
ความใหญ่ไปทั้งจักรวาล หลุดพ้นจากความคับแคบ เป็นอิสระ สงบสุข
และเต็มไปด้วยมิตรภาพ

๒. การสัมผัสธรรมชาติอันยิ่งใหญ่และอธิศิลปะ

เมื่อสัมผัสกับสิ่งที่กว้างใหญ่ไพศาล จิตของเราจะหลุดออก
จากความคับแคบ เช่น เมื่อเราตะลึงลานกับความยิ่งใหญ่ของป่าไม้
ภูเขา หรือทะเล นั่นแหละคืออาการของจิตที่ออกจากความคับแคบ
ไปเชื่อมโยงกับธรรมชาติอันกว้างใหญ่ไพศาล ธรรมชาตินั้นกว้างใหญ่
ไพศาลไร้พรมแดนเสมอ จิตของเราต่างหากที่ถูกกักขังอยู่ในที่แคบ
ไม่ได้สัมผัสธรรมชาติที่ใหญ่โตไร้ขอบเขต

การสัมผัสกับธรรมชาติที่ยิ่งใหญ่ทำให้ “หัวใจพอง” คือจิตของเราไปเชื่อมกับความใหญ่ ทำให้เกิดความซาบซึ้ง ตื้นตื้น บางครั้งขลุ่ย เป็นทิพย์สัมผัสหรือการสัมผัสทางจิตวิญญาณ หรือเกิดมิติทางจิตวิญญาณขึ้นหรือมีประสบการณ์ทางจิตวิญญาณ (spiritual experience) คนโบราณที่อยู่กับป่าเขาจะเกิดมิติทางวิญญาณนี้ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นคนในทวีปใดๆ แม่ธรณี แม่คงคา รุกขเทวดา ล้วนเป็นมิติทางจิตวิญญาณเช่นเดียวกับผีปูดที่รักษาป่าต้นน้ำลำธาร จิตวิญญาณของชาวอินเดียนแดง และคนพื้นเมืองต่างๆ ในความเคารพธรรมชาติ กำลังได้รับการอ้างถึงเป็นอันมากโดยนักสิ่งแวดล้อม

เมื่อนักบินกำลังบินอยู่ในที่สูง และอยู่กับท้องฟ้าอันกว้างขวาง ไม่มีที่สิ้นสุด จิตใจจะสงบอึมเิบ นักบินอวกาศคนหนึ่งเมื่อกำลังโคจรอยู่ รอบโลก เห็นโลกทั้งโลก เขาบอกว่าเขาเปลี่ยนเป็นคนละคน กล่าวคือได้เกิดมิติทางจิตวิญญาณขึ้นในตัวเขา เขาไม่เหมือนคนเดิมอีกต่อไปแล้ว

การสัมผัสหรือมีประสบการณ์ที่โยงจิตเข้าไปเชื่อมกับธรรมชาติอันยิ่งใหญ่จึงมีได้หลายประการ แม้แต่การมองดูท้องฟ้าและดวงดาวต่างๆ ถ้าเราเข้าใจ จิตใจก็จะเชื่อมกับจักรวาลอันกว้างใหญ่สุดจินตนาการ หลุดออกจากความมีตัวตนไปชั่วคราว ยิ่งสมัยนี้มีเครื่องมือต่างๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ จรวด ที่นำเราไปสัมผัสหรือทำให้เกิดจินตนาการว่าเราท่องเที่ยวไปในจักรวาลได้ ยิ่งทำให้สามารถขยายจิตของเราให้ใหญ่ได้ง่ายขึ้น

ความตายเป็นธรรมชาติอันยิ่งใหญ่ที่สุดอย่างหนึ่ง ผู้ที่เผชิญกับความตายมาแล้วจิตใจจะเปลี่ยนไป กลายเป็นผู้มีมิติที่ลึกซึ้งทาง

จิตใจ หรือมีมิติทางจิตวิญญาณนั่นเอง หรือมีการพัฒนาทางจิตวิญญาณ มีความเมตตาสูงขึ้น ความเมตตา ก็จะขยายจิตให้ใหญ่ขึ้น ดังที่กล่าวในตอนก่อน การสัมผัสกับความตายจึงเป็นการยกระดับจิตวิญญาณให้สูงขึ้น เมื่อพูดถึงตรงนี้จะทำให้เห็นว่าการศึกษาในปัจจุบันเป็นการศึกษาทางเทคนิคเท่านั้น แต่ขาดการยกระดับจิตวิญญาณที่เป็นเรื่องสำคัญของความเป็นมนุษย์ ถ้าเรามีวิธีทำให้มนุษย์เผชิญกับความตายได้ก็จะมีเครื่องมือพัฒนามนุษย์อย่างสำคัญ

การเจริญมรณานุสสติก็มีประโยชน์ในการยกระดับจิตวิญญาณ สมเด็จพระสังฆราชของคณะปัจจุบันทรงสอนเสมอว่า ให้หัดตายทุกวัน แล้วเราจะเป็นคนดียิ่งขึ้น ที่จริงพิธีรดน้ำศพ การฟังสวดศพ การเผา ศพ ก็มีขึ้นเพื่อให้มนุษย์ได้ใช้เป็นเครื่องยกระดับจิตวิญญาณของตนเอง คนสมัยใหม่ยุ่งมากและขาดเครื่องรับทางจิตวิญญาณ จึงพลาดจากการเอาประโยชน์จากการสัมผัสกับความตาย

การสัมผัสกับศิลปะอันยิ่งใหญ่ (อภิลิปะ) ทำให้จิตหลุดออกจากความคับแคบในตัวเอง เกิดความสุข ความเต็มใจ เป็นทิพย์สัมผัส เป็นการยกระดับจิตวิญญาณ อภิลิปะหมายถึงศิลปะใดๆ ที่ยกระดับจิตวิญญาณ เพราะเหตุนี้ ในกิจการทางศาสนาต่างๆ จึงมีศิลปะเข้ามาเกี่ยวข้องกับด้วยทั้งสิ้น เช่น โบสถ์ วิหาร พระเจดีย์ ภาพวาด ดนตรี และเพลงสวดในโบสถ์ของศาสนาคริสต์ เหล่านี้ล้วนทำให้จิตใจสงบ และเข้าไปเชื่อมโยงกับ “จิตใหญ่” ได้ง่าย

ศิลปะสามารถมีอยู่ในการทำงานทุกชนิด ศาสตราจารย์ระพีสาคริก กล่าวเสมอว่าในการทำงาน ถ้าตั้งใจทำให้ประณีต (เป็นศิลปะ) ก็จะมาพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น ถ้าเราเข้าใจประเด็นนี้ก็จะ

สามารถทำให้งานทุกชนิดไม่ว่าจะเป็นกวาดบ้าน ล้างชาม ล้างส้วม พิมพ์หนังสือ ฯลฯ เป็นศิลปะที่จะเข้ามาพัฒนาจิตวิญญาณของเราได้ทั้งสิ้น

การเจริญสติ เจริญสมาธิ เมื่อจิตสงบในขั้นหนึ่งจะสัมผัสความงามอันล้นเหลือรอบตัว เป็นศิลปะอย่างหนึ่ง เป็นศิลปะที่เกิดในการภาวนาเป็นภาวนาศิลป์ เป็นทิพย์สัมผัสอย่างหนึ่ง

การสัมผัสความยิ่งใหญ่ของธรรมชาติและอภิปรัชญาเป็นการขยายปริมณฑลของจิตใจ ทำให้เกิดความสุข ความสงบ เป็นโอกาสที่จะพัฒนาทางปัญญาให้สูงยิ่งๆ ขึ้นต่อไป

๓. การเรียนรู้เชื่อมโยงเป็นบูรณาการ

ธรรมชาตินั้นเชื่อมโยงต่อเนื่องอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ถ้าเราเรียนรู้อย่าง เชื่อมโยงเป็นบูรณาการ เราก็เข้าไปเชื่อมโยงกับความจริงและความใหญ่ของธรรมชาติ ทำให้เรามีจิตใจใหญ่ไปด้วย ถ้าเรารู้เป็นท่อนๆ เป็นส่วนๆ จิตของเราก็จะเล็กเป็นส่วนๆ คับแคบ ขัดแย้ง เรื่องตาบอดคลำช้างเป็นตัวอย่างที่ดี เพราะเราตาบอดจึงไม่เห็นช้างทั้งตัว แต่ละคนคลำได้และรู้เฉพาะส่วนของตน แล้วทะเลาะกันใหญ่ ถ้าตาไม่บอด ไม่ว่าจะเริ่มมีส่วนใดของช้าง ก็จะนำไปสู่การรู้ช้างทั้งตัวเป็นบูรณาการ เพราะความรู้แล่นถึงกันไปหมดไม่ติดขัด

การศึกษาของเราทุกวันนี้ทำแบบตาบอดคลำช้าง ทำให้เกิดผู้คนที่จิตเล็กเพราะถูกจำกัดให้รู้เห็นเฉพาะเรื่อง ความรู้ไม่แล่นตลอด ทำให้เกิดความคับแคบ ขัดแย้ง ทะเลาะกันสูง และทำงานไม่ได้ผล

อย่างเช่นไปเชื่อมต่อกับระบบชีวิตของเกษตรกรได้ เกษตรตำบล
หลายคนเกลียดเกษตรกร ในทำนองเดียวกัน ครูมีเทคนิคใน
การสอน นักเศรษฐศาสตร์รู้เทคนิคทางเศรษฐศาสตร์ นักนิติศาสตร์
เอาศาสตร์เป็นเทคนิค หรือแพทย์ที่เห็นคนไข้ เข้าใจแต่ไข้ ไม่เข้าใจ
คน ฯลฯ

เหล่านี้คือการเอา “ศาสตร์” ไปเป็นเพียงเทคนิค ไม่ได้นำไป
เป็นปัญญาที่ทำให้เข้าใจเรื่องทั้งหมดและเชื่อมต่อกันได้ “ศาสตร์”
ก็เลยเป็น “ศาสตร์” การศึกษาก็เหมือนให้อาวุธคนละชิ้น บางคนถือ
หอก บางคนถือแหลน บางคนถือหว่าน โดยไม่เข้าใจความจริงของ
ชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อม แต่มีอาวุธคนละชิ้นๆ ก็เปรียบประดุจ
การศึกษาได้สร้างคนป่าขึ้น โลกยุ่งเพราะการศึกษาแบบนี้ เรียกว่า
เป็นการศึกษาที่ทำลายศักยภาพของมนุษย์ก็ได้

การเรียนรู้อะไรควรจะเชื่อมโยงทั่วตลอด อาจจะตั้งต้นที่
ตรงไหนก็ได้ แต่อย่าหยุดเฉพาะเรื่องนั้น หรือติดตามรายละเอียด
เรื่องนั้นลงไปทางเดียว แต่ให้โยงกลับไปที่ธรรมชาติทั้งหมดเป็น
องค์รวมหรือนูรณ์การการรู้อะไรเชื่อมโยงทำให้ความรู้แล่นตลอด
ไม่ติดขัด ทำให้เกิดความแจ่มแจ้ง (enlightened) ความเชื่อมโยง
ทำให้เกิดการพัฒนาทางจิตวิญญาณ

ผมเคยพบนักวิทยาศาสตร์ที่เก่งๆ ขนาดรางวัลโนเบลหลายคน
ที่มีความรอบรู้และมีความเมตตาสูงยิ่ง หวังดีต่อลูกศิษย์ ต้องการ
ช่วยเพื่อนมนุษย์จำนวนมากด้วยความรู้ที่เขามี ผมจึงมีความแน่ใจ
ว่า ความรู้หรือวิทยาศาสตร์ ถ้ารู้ให้แจ่มแจ้ง เป็นทางที่จะพัฒนาจิต

วิญญาณอีกทางหนึ่งอย่างสำคัญทีเดียว ความรู้กับความดีไม่ใช่ทาง
สองแพร่ง ถ้าเราเข้าใจความรู้ว่าเป็นบูรณาการ

การรู้อะไรให้เชี่ยวชาญเป็นพิเศษไม่ได้ขัดแย้งกับการรู้อย่าง
เชื่อมโยง ที่จริงคำว่า “specialist” น่าจะแปลว่า “ผู้เชี่ยวชาญพิเศษ”
มากกว่า “ผู้ชำนาญเฉพาะทาง” special ก็แปลว่าพิเศษอยู่แล้ว
“เชี่ยวชาญพิเศษ” แปลว่ารู้อื่นด้วยแต่รู้อันนี้เป็นพิเศษ คำว่า
“เฉพาะทาง” อาจทำให้เข้าใจว่ารู้อันเฉพาะเรื่องนี้แต่ไม่รู้เรื่องอื่น ความ
เชื่อมโยงระหว่างความรู้กับความเชี่ยวชาญพิเศษอาจเกิดขึ้นได้ ๒ ทาง
คือเรียนเรื่องทั่วไปแล้วสนใจอะไรเป็นพิเศษ หรือเริ่มเรียนที่สนใจ
เป็นพิเศษแล้วเชื่อมโยงไปสู่องค์รวม

อาจารย์ระพี สาคริก มักกล่าวว่า “การทำอะไรก็ได้ที่ชอบ
ตั้งใจทำให้ประณีต การทำนั้นก็จะมีพัฒนาจิตใจ พยายามทำให้ลึก
ถึงฐานก็จะไปเชื่อมโยงกับเรื่องทั้งหมด”

นี่เป็นวณะที่สำคัญยิ่ง ที่ผมอยากจะเรียกว่า “ระพีภักดา” หรือ
“คาถาของอาจารย์ระพี” ที่เดียว

ทำไมจึงกล่าวอย่างนั้น

“ทำอะไรก็ได้ที่ชอบ” ช่วยตอบคำถามว่าควรทำอะไร บางคน
พยายามเค้นความคิดเท่าไรก็คิดไม่ออกว่าควรทำอะไรดี ระพีภักดา
บอกว่า ทำอะไรก็ได้ที่ชอบ การได้ทำอะไรที่ตนชอบทำให้มีความสุข
การที่ได้ทำอะไรที่ชอบทำให้ดื่มด่ำกับเรื่องนั้นเป็นเวลาช้านาน
เป็นการฝึกสมาธิ การฝึกสมาธิไม่ได้มีแต่การนั่งเพ่งอย่างเดียว แต่
เกิดขึ้นในการทำงานได้ด้วย

“ตั้งใจทำให้ประณีต” ทำให้การกระทำนั้นเป็นศิลปะ และพยายามทำให้ลึกถึงฐานก็จะไปเชื่อมโยงกับเรื่องทั้งหมด การเข้าใจเรื่องทั้งหมดทำให้เข้าใจตัวเอง “การทำอะไรก็ได้” กลายเป็นการพัฒนาจิตใจและจิตวิญญาณไปเลย

ถ้าเข้าใจตามที่ว่ามานี้ จะสามารถทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างที่ประสบหรือกระทำเป็นการเรียนรู้ที่พัฒนาปัญญา ศิลปะ จิตวิญญาณ เป็นการขยายจิตให้เป็นจิตใหญ่ บรรลุอิสรภาพมากขึ้น ๆ ชุ่มไปด้วยความสุขและความสร้างสรรค์ทุกวัน ๆ

๔. การเจริญสติ

ตามปกติจิตถูกกักขังอยู่ในความคิดอันคับแคบ การเจริญสติเป็นการปลดปล่อยจิตไปสู่ความใหญ่ การเจริญสติจึงเป็นการสร้างศักยภาพอย่างมหาศาลอย่างที่เรียกกันว่าพลังแห่งสติ

ตามปกติ จิตจะเข้าไปอยู่ในความคิด หรือมีความคิดเป็นที่อยู่แน่นอน การคิดเป็นวิธีหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญญาที่เรียกว่า จินตมย-ปัญญา แต่ความคิดส่วนใหญ่ไม่มีประโยชน์ เช่น คิดฟุ้งซ่าน คิดวิตกกังวล คิดแล้วเครียด เรียกว่าคิดแล้วโง่และทุกข์

การเจริญสติคือการฝึกจิตให้รู้อยู่กับปัจจุบัน อาจจะรู้กาย เช่น รู้การย่างก้าว รู้ลมหายใจเข้า รู้ลมหายใจออก หรือท่านั่ง ท่านอน ยืน เดิน กลืน รู้ความรู้สึก คือรู้ว่ากำลังรู้สึกสุข หรือกำลังรู้สึกทุกข์ หรือกำลังรู้สึกเฉย ๆ รู้การคิด คิดดีหรือคิดไม่ดีก็รู้ หรือเห็นความคิด

เมื่อจิตตามรู้จนรู้อยู่กับปัจจุบัน ความคิดจะสงบไป ความสงบที่แท้จริงคือความสงบที่หยุดคิด เมื่อหยุดคิดจิตก็จะเป็นกลางหรือเป็นอิสระเมื่อเป็นอิสระก็จะสัมผัสธรรมชาติตามที่เป็นจริง ธรรมชาติตามที่เป็นจริงนั้นใหญ่ จิตที่มีสติจึงเป็นจิตใหญ่

เมื่อจิตสงบจากความคิดจะพบความสุขที่ล้นเหลือ และจะเข้าใจคำพูดที่ว่า “ความสุขคือความสงบ” ธรรมชาติทุกอย่างจะปรากฏเป็นความงาม เป็นภาวนาศิลป์ ความทุกข์จะเข้ามาไม่ได้ เพราะความทุกข์เกิดจากความคิด ปัญญาจะเจียบแหลมและเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ซึ่งตามปกติเป็นของยากมาก ก็จะกลายเป็นของง่ายเหมือนอัดโน้มนั้

การเจริญสติจึงมีอานิสงส์ถึงเพียงนี้ ขอให้ทุกคนฝึกเจริญสติ มีตำรับตำราและคู่มือเกี่ยวกับเรื่องนี้มากมาย ในที่นี้จึงกล่าวเพียงสั้น ๆ

๕. การรวมกลุ่มทำกิจกรรม หรือการสร้างความเป็นชุมชน

การรวมกลุ่มทำกิจกรรมในที่นี้หมายถึงการสร้างความเป็นชุมชน เมื่อเกิดความเป็นชุมชนขึ้นย่อมเกิดศักยภาพในการสร้างสรรค์อย่างไม่มีจำกัดทำให้เกิดความสุขอันล้นเหลือ และประสบความสำเร็จในกิจการทุกชนิด

ทุกคนจึงควรทำความเข้าใจเรื่องการสร้างความเป็นชุมชน และสร้างความเป็นชุมชนในชีวิตและการงานของตน ความเป็น

ชุมชนเป็นอนาคตของมนุษยชาติ เป็นมรรควิธีอย่างหนึ่งของการเข้าถึงความมีจิตใหญ่

ความเป็นชุมชนหมายถึง การที่คนจำนวนหนึ่ง เท้าใดก็ได้ มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสารหรือรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ มีการจัดการ เพื่อให้เกิดความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ร่วมกันนั้น

กลุ่มใดๆ ที่เข้ากับคำจำกัดความข้างต้นถือว่ามีความเป็นชุมชน ความเป็นชุมชนจึงอาจเกิดขึ้นในที่และสถานการณ์ต่างๆ เช่น ในครอบครัว ในบริษัท ในวัด ในโรงเรียน ในหมู่บ้าน ในชุมชนแออัด หรือในการทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน

ความเป็นชุมชนเริ่มต้นด้วย 2 ข้อแรกของอปริทานิยธรรม หรือธรรมะเพื่อความเจริญ คือ

๑. หมั่นประชุมกันเป็นเนืองนิตย์
๒. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันกระทำกิจที่พึงทำ

การประชุมและพร้อมเพรียงกันกระทำกิจที่พึงทำคือ กระบวนการเรียนรู้ที่ทรงพลังยิ่ง การเรียนรู้อาจทำคนเดียว ซึ่งมีทั้งดี และข้อด้อย ข้อด้อยคือซีเกียบบ้าง ไม่รู้เรื่องบ้าง หรือเข้าไปติดอยู่ในความคิดผิดๆ โดยไม่มีใครช่วยแก้ไขบ้าง การเรียนรู้ร่วมกัน ช่วยแก้ไขข้อบกพร่องทั้งสามนั้น

การเรียนรู้ทั้งทางทฤษฎีและทางปฏิบัติ ในการปฏิบัติใดๆ ย่อมต้องเผชิญกับความจริงที่หลากหลาย สลับซับซ้อน และเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง ฉะนั้นจึงไม่มีความเป็นจริง ณ จุดใด

จุดหนึ่งของกาลสถานจะเหมือนกันเลย การทำอะไรด้วยการเอาความรู้ที่มีอยู่ไปใช้โดยไม่เรียนรู้จากสถานการณ์จริงจึงไม่ได้ผล ฉะนั้นจึงกล่าวว่า การเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ทรงพลังยิ่งนักในการทำอะไรให้สำเร็จ

การหมั่นประชุมกันเป็นเนืองนิตย์ ถ้าทำโดยถูกต้อง กล่าวคือ ใช้ความจริงที่เป็นข้อมูลหลักฐาน มีที่มา มีที่อ้างอิง มีความสุภาพ ไม่เอาความเห็นของตนเป็นใหญ่ เห็นคุณค่า (appreciate) ซึ่งกันและกัน จะทำให้ผู้ร่วมประชุมมีความสุข และดึงเอาศักยภาพของตนออกมาเต็มที่ เพราะมีความเป็นประชาธิปไตย ไม่ถูกเผด็จการโดยคนใดคนหนึ่ง

ในการประชุมที่ไม่ลักแต่ว่าประชุม แต่มีการทำให้ถูกต้อง ดังกล่าว เป็นการใช้ธรรมะเป็นอย่างยิ่ง ได้แก่ การลดละการถือตัว เป็นใหญ่หรือความเห็นแก่ตัว การมีความเมตตา การเห็นคุณค่าของผู้อื่น (มุทิตา) การมีขันติธรรมต่อความคิดเห็นที่แตกต่างกัน หรือ การเห็นคุณค่าหรือความงามของความหลากหลายของผู้ร่วมประชุม

เมื่อการประชุมอย่างถูกต้องเป็นเนืองนิตย์ดำเนินไประยะหนึ่ง จะมีผู้นำตามธรรมชาติเกิดขึ้น ผู้นำตามธรรมชาติคือบุคคลที่มีปัญญา มีจิตใจเสียสละเพื่อส่วนรวม สามารถติดต่อสื่อสารกับสาธารณะ เป็นที่ยอมรับหรือให้ความเคารพโดยสมาชิกอย่างอัตโนมัติ

ผู้นำนี้จะมีหลายคนในเรื่องต่าง ๆ มีทั้งชายและหญิง

ตรงนี้มีข้อสังเกต ๒ อย่างดังนี้

หนึ่ง ผู้นำตามธรรมชาติเป็นผู้นำที่แท้จริง แต่ผู้นำโดยการแต่งตั้งหรือแม้โดยการเลือกตั้ง อาจไม่ใช่ผู้นำที่แท้จริง เพราะไม่ถูกตัว

การจะรู้ว่าใครเป็นผู้นำที่แท้จริง ต้องผ่านกระบวนการการทำงานร่วมกัน แล้วคุณสมบัติความเป็นผู้นำจะปรากฏขึ้น ซึ่งแม้เจ้าตัวเองไม่ทราบคุณสมบัติของความเป็นผู้นำของตัวเอง ถ้าไม่ผ่านกระบวนการการทำงานร่วมกัน

โปรดสังเกตคุณสมบัติของผู้นำตามธรรมชาติอีกครั้งหนึ่งคือ มีปัญญา มีความเสียสละเพื่อส่วนรวม สามารถติดต่อสื่อสารกับสาธารณะและเป็นที่ยอมรับหรือให้ความเคารพโดยสมาชิกอย่างยิ่ง

ถ้าได้ผู้นำที่มีคุณสมบัติอย่างนี้ย่อมหวังความเจริญและความสุขได้ ความขัดแย้งจะมีน้อยเพราะทุกคนยอมรับ นี่คือประชาธิปไตยที่แท้จริง ในขณะที่การแต่งตั้งการเลือกตั้ง โดยเฉพาะการเลือกตั้งที่ใช้เงินเป็นใหญ่ มักไม่ได้คนที่มีคุณสมบัติดังกล่าว ทำให้ไม่ได้ผล มีความขัดแย้ง และมีความรุนแรง เป็นประชาธิปไตยเพียงรูปแบบแต่ขาดสาระ หรือความจริงไม่ใช่ประชาธิปไตย

จึงมีผู้กล่าวว่าความเป็นชุมชนคือประชาธิปไตยที่แท้จริง

สอง การมีผู้นำหลายคนประกันความยั่งยืนขององค์กร ในระบอบเผด็จการที่มีผู้นำคนเดียว แม้ดีอย่างไรก็ตาม จะไม่ยั่งยืน เพราะเมื่อผู้นั้นเปลี่ยนแปลงไป ตายไป หรือมรณภาพไป องค์กรนั้นก็ล่มสลาย ในความเป็นชุมชนที่ถูกต้องจะมีผู้นำตามธรรมชาติหลายคน และมีทั้งหญิงและชาย เมื่อผู้หนึ่งผู้ใดตายไป องค์กรก็ยังดำเนินต่อไปได้ ข้อนี้ควรจะเป็นเกณฑ์อย่างหนึ่งในการทำนายความยั่งยืนของชุมชน

เมื่อมีผู้นำของกลุ่มเกิดขึ้นก็จะเกิดความเป็นองค์กร คือมีการจัดการ เช่น มีคณะกรรมการประเภทต่าง ๆ มีประธานกลุ่มและผู้รับ

ทำหน้าที่อื่นๆ การที่การจัดการที่ดีทำให้เกิดความเข้มแข็งขององค์กร

กลุ่มต้องมีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง โดยสามารถวิเคราะห์ปัญหา วิจัยปัญหา วิเคราะห์ทางเลือก ทำให้ตัดสินใจทางเลือกที่ถูกต้อง นี่คือการบวนการเรียนรู้ที่ทรงพลัง อันจะทำให้ชุมชนสามารถปรับตัวได้อย่างต่อเนื่องต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

ชุมชนควรสร้างความเป็นเครือข่ายกับชุมชนอื่นๆ ทำให้เกิดเครือข่ายชุมชน เมื่อเกิดเครือข่ายชุมชน ยิ่งทำให้เกิดศักยภาพมากขึ้น ชุมชนและเครือข่ายชุมชนมีศักยภาพอันไม่มีที่สิ้นสุดในการแก้ปัญหาทุกชนิด เช่น ปัญหาความยากจน ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาสังคมต่างๆ เช่น อบายมุข อาชญากรรมยาเสพติด โสเภณี โรคเอดส์ ความรุนแรงอื่นๆ ชุมชนเป็นผู้อนุรักษ์และพัฒนาวัฒนธรรม ความเข้มแข็งของชุมชนและเครือข่ายของชุมชนคือประชาธิปไตยที่แท้จริง

ความเข้มแข็งของชุมชนจึงเปรียบประดุจภูมิคุ้มกันทางสังคม

เราจะห้ามไม่ให้เชื้อโรคเข้าร่างกายไม่ได้ แต่ถ้าร่างกายมีภูมิคุ้มกัน แม้เชื้อโรคเข้าไปก็ไม่ทำให้โรคลุกลาม แต่ถ้าภูมิคุ้มกันบกพร่องเชื้อโรคเข้าไปก็ทำให้เกิดโรคลุกลามร้ายแรง อย่างในกรณีโรคเอดส์ สังคมก็เช่นเดียวกัน จะไปห้ามไม่ให้เกิดปัญหาไม่ได้ แต่ถ้าสังคมมีภูมิคุ้มกัน ปัญหาก็จะไม่ลุกลามเป็นวิกฤติการณ์ทางสังคมเยี่ยงทุกวันนี้ เพราะมนุษย์มีความเป็นปัจเจกบุคคลมากเกินไป สังคมจึงขาดภูมิคุ้มกัน ความเข้มแข็งของชุมชนคือภูมิคุ้มกันของสังคม

การที่ความเข้มแข็งของชุมชนมีศักยภาพอย่างยิ่งเพราะมีองค์ประกอบที่สำคัญ ๓ ประการเข้ามาผนวกกัน อันได้แก่

๑. ธรรมะ

๒. การเรียนรู้

๓. การจัดการ

องค์ประกอบแต่ละองค์ประกอบของทั้งสามนั้นมีพลังมาก กล่าวคือ ธรรมะ การเรียนรู้ และการจัดการ แต่องค์ประกอบอย่างใดอย่างหนึ่งยังไม่เพียงพอที่จะเผชิญกับความยากของปัญหา ต่อเมื่อทั้งสามเข้ามาผนวกกัน ศักยภาพอันสูงยิ่งจึงเกิดขึ้น

การที่เมื่อความเป็นชุมชนเกิดขึ้นแล้วสมาชิกมีความสุขอันล้นเหลือ เพราะกลุ่มมีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการลดความเห็นแก่ตัว และมีความสำเร็จสูง การรวมกลุ่มทำกิจกรรมจึงเป็นการปฏิบัติธรรม และเป็นการพัฒนาทางจิตวิญญาณอีกทางหนึ่ง ทำให้จิตใจเข้าไปเชื่อมกับคุณค่าอันสูงส่ง

การรวมกลุ่มทำกิจกรรมหรือการสร้างความเป็นชุมชนนี้ ควรสร้างให้เกิดในที่ทั่วไป ทั้งในเมืองและชนบท เพราะเป็นหัวใจของการแก้ปัญหาทั้งหลาย ในการศึกษาทุกชนิดควรส่งเสริมการสร้างความเป็นชุมชน ไม่ใช่ส่งเสริมความเป็นปัจเจกบุคคลอย่างทุกวันนี้ ควรมีสถาบันในรูปแบบต่าง ๆ ที่ต้องการสร้างความเป็นชุมชน รัฐบาลและภาคธุรกิจควรร่วมกันตั้ง “กองทุนเพื่อพัฒนาสังคม” เป็นเงินก้อนใหญ่ เช่น ลัก ๑๐,๐๐๐ ล้านบาท หรือมากกว่า เพื่อส่งเสริมสนับสนุนการสร้างความเป็นชุมชน

สถาบันต่างๆ ควรทบทวนเรื่องนี้ และรื้อฟื้นการสร้างความเป็นชุมชนขึ้นในองค์กรของตน เช่น วัดและมหาวิทยาลัย อันที่จริงสงฆ์ คือชุมชนเรียนรู้ แต่ทุกวันนี้พระสงฆ์ก็ขาดความเป็นชุมชน ต่างรูปต่างอยู่ระยะไม่ใช้ที่จะร่วมกันทำงานเพื่อส่วนรวม ลัทธิปัจเจกชนนิยมได้คืบคลานเข้าสู่วัดด้วย มหาวิทยาลัยก็ขาดความเป็นชุมชนวิชาการ (Academic Community) ขวามหาวิทยาลัยจึงขาดความสุขและความสร้างสรรค์ หัวใจของการพัฒนาศักยภาพของมหาวิทยาลัยอยู่ที่การสร้างความเป็นชุมชนวิชาการ ไม่ใช่อย่างอื่น

การรวมตัวกันทางวัฒนธรรมเป็นวิธีหนึ่งที่ย่าง อันก่อให้เกิดความสุขและความสร้างสรรค์ การรวมตัวทางวัฒนธรรมอาจเกิดตามท้องถิ่น เช่น จังหวัด อำเภอ ตำบล เป็นการรวมตัวกันเพื่อทำกิจเพื่อส่วนรวม เช่น อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม อนุรักษ์ศิลปะ ศึกษาธรรมะ ช่วยเหลือคนจน ช่วยเหลือคนป่วย เด็กกำพร้า เด็กเร่ร่อน ช่วยเหลือคนเป็นโรคเอดส์ ฯลฯ

การรวมตัวกันทำเพื่อเพื่อนมนุษย์จะก่อให้เกิดความปิติและความสุขอย่างล้นเหลือแก่ผู้ไปร่วมทำกิจกรรม เป็นการเริ่มต้นด้วยวิธีง่าย แต่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทิศทางของมนุษยชาติ จากการระงมด้วยความเห็นแก่ตัวและวัตถุนิยม ไปเป็นมนุษยธรรมหรือพัฒนาการทางจิตวิญญาณ

ทั้ง ๕ วิธี หรือเบญจมรรค อันได้แก่

๑. การขยายความรักต่อสรรพสิ่งทั้งหลายให้เป็นความรักสากล (Universal Love)

๒. การสัมผัสธรรมชาติอันยิ่งใหญ่และอภิศิลปะ
๓. การเรียนรู้เชื่อมโยงเป็นบูรณาการ
๔. การเจริญสติ
๕. การรวมกลุ่มทำกิจกรรมหรือการสร้างความเป็นชุมชน

เป็นไปเพื่อขยายจิตเล็กไปสู่จิตใหญ่ เพื่อเชื่อมโยงกับคุณค่าอันสูงส่งหรือพัฒนาการทางจิตวิญญาณ ทำให้เกิดศักยภาพแห่งความสร้างสรรค์ที่ยิ่งใหญ่ อันเป็นไปเพื่ออิสรภาพ ความดี ความงาม ความสุข มิตรภาพ ศานติภาพ และการพัฒนาอย่างยั่งยืน

“การทำอะไรก็ได้ที่ชอบ
ตั้งใจทำให้ประณีต
การทำนั้นก็จะมาพัฒนาจิตใจ
พยายามทำให้ลึกถึงฐาน
ก็จะไปเชื่อมโยงกับเรื่องทั้งหมด”

ระพี สาคริก

สรุป

ศักดิ์ศรีของความเป็นคนอยู่ที่คุณค่า ไม่ใช่เงิน หรือความงามของรูปร่าง หรือความเป็นมนุษย์อยู่ที่คุณค่าซึ่งสูงกว่าเรื่องทางกามหรือวัตถุ

มนุษย์ทุกคนควรสร้างจิตสำนึกของความเป็นคน โดยเคารพความเป็นคนของตนเองและเคารพความเป็นคนของผู้อื่น ในความเป็นมนุษย์ของคนมีศักยภาพอันมหาศาลซ่อนเร้นอยู่ สมองของมนุษย์ใหญ่ แต่ใจเล็กเพราะเข้าไปติดอยู่ในความคับแคบด้วยประการต่างๆ การที่จะล้วงเอาศักยภาพแห่งความเป็นมนุษย์มาใช้ได้อย่างเต็มที่ มนุษย์ต้องรู้จักการปลดปล่อยตัวเองจากความคับแคบให้จิตเป็นอิสระ สามารถไปเชื่อมโยงกับความจริงตามธรรมชาติที่กว้างใหญ่ไพศาล ทำให้จิตปริมณฑลขยายออกเป็นจิตใหญ่ จิตใหญ่เป็นจิตที่มีศักยภาพในการสร้างสรรค์สูงสุดเต็มตามศักยภาพแห่งความเป็นมนุษย์

ศักดิ์ศรีแห่งความเป็นคนและศักยภาพแห่งความสร้างสรรค์คือพลังขับเคลื่อนพลังยิ่งใหญ่ ที่จะนำมนุษยชาติไปสู่อิสรภาพ ความดี ความงาม ความสุข มิตรภาพ ศานติภาพ และการพัฒนาอย่างยั่งยืน

นี่เป็นคำอำนวยการแก่ท่านทั้งหลายไปพร้อมกันด้วย

